

BORIS JOHNSON

FAKTOR CHURCHILL

MUŽ, KTERÝ PSAL DĚJINY

≡ KNIHA ZLIN

FLEET

BORIS JOHNSON

**FAKTOR
CHURCHILL**

**BORIS
JOHNSON**

**FAKTOR
CHURCHILL**

MUŽ, KTERÝ PSAL DĚJINY

 KNIHA ZLIN

Copyright © Boris Johnson, 2014
Translation © Pavel Bakič, 2016

ISBN 978-80-7473-459-5 (PDF)

Leovi F. Johnsonovi

Předmluva

Pes jménem Churchill

Když jsem vyrůstal, bralo se to za danou věc. Churchill byl zkrátka největší státník, kterého Británie kdy zrodila. Už v nejtútlejším věku jsem měl dost přesnou představu o tom, co dokázal: překonal všechny překážky a dovedl mou vlast k vítězství nad jednou z nejodpudivějších tyranií všech dob.

Znal jsem základní obrysy jeho životní dráhy. S bratrem Leem jsme pročetli jeho obrazový životopis od Martina Gilberta tak nábožně, až jsme znali popisky k jednotlivým fotografiím nazpaměť.

Věděl jsem, že byl mistr proslovů, a můj otec (jako otcové mnoha z nás) příležitostně citoval některé jeho nejslavnější výroky; už tehdy jsem si uvědomoval, že řečnické umění schází na úbytě. Věděl jsem, že byl vtipný, nebral si servítky a že dokonce ani na poměry své doby nebyl politicky korektní.

U večere jsme slyšeli apokryfní historky z jeho života: třeba jak Churchill seděl na toaletě, když mu oznámili, že s ním chce mluvit následník trůnu, a jak odpověděl, že také právě sedí na trůně a nikdo ho tam následovat nemá, atd. Znali jsme tu, podle které mu socialistická poslankyně Bessie Braddocková údajně vyčetla, že je opilý, a on jí s dechberoucí hrubostí odpověděl, že je ošklivá a že on do rána vystřízliví.

Myslím, že jsme také v mlhavých obrysech znali tu o konzervativním ministrovi s příslušníkem královské gardy... Nejspíš pro vás také nebude nová, ale nevadí. Nedávno jsem si od Churchillova vnuka, sira Nicholase Soamese, vyslechl v Savoyi u oběda její autoritativní verzi.

I když si odmyslíme, jak vynikajícím vypravěčem Soames je, zní ta historka pořád důvěryhodně – a vypovídá cosi o klíčovém tématu této knihy, o Churchillově velkodušnosti.

„Jeden z jeho konzervativních ministrů byl bukvice, jestli mi rozumíte...,“ (spustil Soames na celou hotelovou restauraci) „... ale zároveň dědečkův dobrý přítel. Každou chvíli ho někde nachytali, ale tehdy jste samozřejmě neměli na každém rohu novináře a nikdo nic neroztroubil. Jednou pokoušel štěstěnu až moc, protože ho načapali, jak ve tři ráno hobluje na lavičce v Hyde Parku gardistu – mimochodem to bylo v únoru.

Okamžitě o tom dostal hlášení předseda poslaneckého klubu a zavolal Jockovi Colvillovi, dědečkovu osobnímu tajemníkovi.

„Jocku,“ povídá předseda, „obávám se, že mám moc špatnou zprávu o panu tom a tom. Stalo se totéž, co obvykle, ale domákl se toho tisk a určitě s tím půjde na veřejnost.“

„A jáje,“ na to Colville.

„Marná sláva, asi bych měl za premiérem dojít a oznámit mu to osobně.“

„Ano, to byste asi měl.“

A tak předseda poslaneckého klubu dojel na Chartwell [Churchillovo sídlo v Kentu] a vešel do pracovny, kde děda zrovna pracoval vstoje u svého vysokého pultu. „Dobrý večer, předsedo,“ pootočil se, „co pro vás můžu udělat?“

Předseda mu tu nešťastnou situaci vysvětlil. „Bude muset odstoupit,“ uzavřel.

Rozhostilo se dlouhé ticho. Churchill potahoval z doutníku. Nakonec se zeptal: „Rozuměl jsem vám správně, že pana toho a toho přistihli s gardistou?“

„Ano, pane premiére.“

„V Hyde Parku?“

„Ano, pane premiére.“

„Na lavičce?“

„Přesně tak, pane premiére.“

„Ve tři ráno?“

„Jak říkáte, pane premiére.“

„V tomhle počasí! Na mou duši, člověk se hned dme pýchou, že je Brit!““

Věděl jsem, že zamlada býval ohromně statečný, že se osobně účastnil krvavých bojů, že po něm stříleli na čtyřech kontinentech a že byl mezi prvními, kdo se vznesli na palubě letadla. Věděl jsem, že v době školní docházky na Harrow byl tak trochu skrček, že nakonec dorostl jen do nějakých sto sedmdesáti centimetrů a přes hrud neměl ani osmdesát, že se musel nejprve vypořádat se zadrháváním, depresemi a svým úděsným otcem, než se vypracoval na největšího žijícího Angličana.

Vyrozuměl jsem, že ho obklopuje cosi posvátného a magického, moji prarodiče si totiž schovali titulní stranu *Daily Expressu* ze dne, kdy ve svých devadesáti zemřel. Těšilo mě, že jsem se narodil rok předtím: čím víc jsem toho o něm četl, tím víc ve mně sílila hrdost, že jsem byl naživu současně s ním. O to spíš mě trápí a udivuje, že mu dnes, téměř padesát let po smrti, hrozí, že upadne do zapomnění nebo přinejmenším že se na něj bude vzpomínat zkresleně.

Nedávno jsem si kupoval doutník na letišti v blízkovýchodní zemi, která je pravděpodobně Churchillovým

výtvořem. Všiml jsem si, že značka doutníku zní San Antonio Churchill, a zeptal jsem se prodavače v duty-free shopu, jestli ví, kdo to Churchill byl. Pečlivě si jméno přečetl a já mu zopakoval výslovnost.

„Šeršíl?“ ujistil se. Zřejmě mu to nic neříkalo.

„Za války,“ napovídal jsem, „za druhé světové.“

V tu chvíli se zatvářil, jako by se mu cosi vynořilo z těch nejzapadlejších, nejtemnějších hlubin paměti.

„Starý potentát?“ nadhodil. „Myslím, že ano, možná. Nevím.“ Pokrčil rameny.

Což o to, nevedl si hůř než spousta dnešního dorostu. Ti, kdo dávají při vyučování pozor, si odnášejí dojem, že Churchill bojoval proti Hitlerovi, aby zachránil Židy. Ale většina mladých si podle čerstvého průzkumu myslí, že je Churchill pes z reklam na stejnojmennou britskou pojišťovnu.

Přijde mi to škoda, osobnost Churchillova ražení by se přece dnešním mladým lidem měla zcela očividně zamlouvat. Vystupoval excentricky, nespoutaně, teatrálně, měl vlastní charakteristický styl oblékání – a byl to naprostý génius.

Vynasnažím se část jeho geniality přiblížit těm, kdo si ji možná plně neuvědomují nebo jim vypadla z paměti – a samozřejmě je mi jasné, že to zavání troufalostí.

Nezabývám se historií profesionálně a jako politik nejsem – biblicky řečeno – hoden ani rozvázat řemínek u Churchillovy obuvi, potažmo obuvi Roye Jenkinse, který o něm pojednal ve špičkovém jednosvazkovém životopisu. Jako churchillovský badatel se skláním před Martinem Gilbertem, Andrewem Robertsem, Maxem Hastingsem, Richardem Toyem a mnoha dalšími.

Neuniklo mi, že o našem hrdinovi vyjdou každoročně stovky knih, ale přesto jsem si jistý, že je čas Churchilla znovu zhodnotit: nesmíme jeho renomé pokládat

za neotřesitelné. Veteráni druhé světové války postupně odcházejí. Ztrácíme ty, kdo si vybavují zvuk jeho hlasu, a mám obavy, abychom si vzpomínky na jeho dalekosáhlé dílo nenechali rozplynout v naprosté nekonkrétnosti.

Žijeme dnes v mlhavé domněnce, že druhou světovou válku vyhrála ruská krev a americké peníze, a přestože to je v jistých ohledech pravda, zároveň je pravda i to, že nebýt Churchilla, téměř jistě by vyhrál Hitler.

Nacistům už by totiž nemuselo být možné vzít dobytá evropská území. Právem dnes naříkáme nad nedostatky Evropské unie, přitom jsme ale zapomněli na onen propastně hrůzný svět, který až příliš snadno mohl nastat.

Je třeba si ho dnes připomínat a je třeba si připomínat, čím vším tento britský ministerský předseda přispěl k utváření reality, ve které dodnes žijeme. Po celém světě, od Evropy přes Rusko a Afriku až po Blízký východ, narážíme na stopy toho, jak jeho myšlenky formovaly skutečnost.

Churchill je pro dnešek podstatný, protože zachránil naši civilizaci. A je podstatné, že ji mohl zachránit právě jen on.

Zosobňuje pádný argument proti všem marxistickým historikům, kteří považují dějiny za příběh nesmírných a neosobních ekonomických sil. Poselství *Faktoru Churchill* zní, že rozhodující úlohu může sehrát jeden jediný člověk.

V průběhu Churchillova sedmdesátiletého veřejného působení narážíme znovu a znovu na chvíle, kdy jeho osobnost ovlivnila svět a běh událostí – daleko většího množství událostí, než se dnes většině lidí vybaví.

Sehrál klíčovou roli při nástupu sociálního státu na začátku dvacátého století. Dopomohl britským pracujícím k zavedení úřadů práce, přestávek na svačinu

a podpory v nezaměstnanosti. Stvořil RAF a tank a zásadně se podepsal na účasti britských sil v první světové válce a na jejich vítězství. Segrál nezastupitelnou úlohu při vzniku Izraele (a dalších zemí), nemluvě o jeho kampani za sjednocenou Evropu.

V několika případech sehrál úlohu bobra, který přehradil proud událostí. A nikdy nezměnil tok dějin tak zásadně jako v roce 1940.

Osudem člověka je jeho charakter, říkali staří Řekové a já souhlasím. Pokud ten výrok platí, nabízí se závažnější a zcela fascinující otázka, čím je charakter utvářen.

Které jednotlivosti Churchillovi umožnily, aby se své titánské role zhostil? Které kovárny ukuly jeho železnou vůli a mysl ostrou jako břitva?

Kdo kladivo, kdo řetěz vzal, do pece mozek tavit dal? ptá se William Blake. To je, oč tu běží.

Nejprve se však pokusíme nalézt shodu na tom, co dokázal.

Kapitola první

Nabídka od Hitlera

Pokud vás zajímá jeden z rozhodujících okamžiků poslední světové války a zároveň chvíle, kdy se lámaly dějiny celého světa, následujte mě. Zamíříme do ošumělé místnůstky v Dolní sněmovně – nejdřív nahoru po schodech, potom starými rozvrzanými dveřmi do potměšlé chodby a jsme tam.

Je nabíledni, že místnost na plánech Westminsterského paláce z bezpečnostních důvodů nenaleznete, a ani průvodce obyčejně neumluvíte, aby vás do ní zavedli. Přísně vzato už ve své původní podobě ani neexistuje, padla totiž za oběť nacistickému bombardování. Její místo však zaujala poměrně věrná rekonstrukce.

V takovémto a podobných zákoutích se ministerští předsedové nebo předsedkyně setkávají s kolegy z Dolní sněmovny. O interiéru se není potřeba příliš rozepisovat, místnost je zařízena zcela předvídatelně.

Představte si všudypřítomné čalounění ze zelené kůže s mosaznými knoflíky, deštění z dubového dřeva s výraznou kresbou, tapety navržené Puginem a několik grafik visících poněkud našikmo. A představte si kouř, protože se bavíme o odpoledni 28. května 1940, tedy o éře, kdy byl tabák pro velkou část politiků, hrdinu tohoto životopisu nevyjímaje, neodmyslitelným průvodcem.

Můžeme předpokládat, že dělená okna nepropouštěla mnoho slunečního světla; přesto by většina běžných občanů hlavní osoby jednání hravě poznala. Účastníků bylo celkem sedm a dohromady tvořili britský válečný kabinet.

Kritičnost situace, ve které se nacházeli, nám může přiblížit skutečnost, že poslední tři dny zasedali téměř nepřetržitě. Od 26. května se jednalo už o devátou schůzku a existenční otázka, před kterou společně s celým světem stáli, prozatím zůstávala nerozřešená.

Schůzi předsedal premiér Winston Churchill. Po jednom boku mu seděl Neville Chamberlain, paličatý expremiér s vysokým límcem a hustým knírem, kterého Churchill na postu ministerského předsedy vystřídal bez velkých servítků. Bývalý premiér čelil výčitkám, ať už spravedlivým, nebo nespravedlivým, že podcenil hrozbu představovanou Hitlerem a že může za nezdar appeasementu. Když nacisté na začátku měsíce vyhnali z Norska britské síly, odsákával to právě Chamberlain.

Zasedání se dále účastnil lord Halifax, vysoký, pohublý ministr zahraničí, který měl od narození zakrnělou levici a maskoval to černou rukavicí. Dorazil i Archibald Sinclair, předseda Liberální strany, které dal Churchill kdysi vale. Přítomni byli také Clement Attlee a Arthur Greenwood, zástupci Labouristické strany, proti níž mířily některé z nejjedovatějších Churchillových invektiv. Nechyběl ani sir Edward Bridges, který jako vedoucí úřadu vlády pořizoval záznam.

S velice prostě znějící otázkou, která před nimi stála, si přítomní lámali hlavu už několik dní a čelili přitom přívalu stále černějších zpráv. Nikdo ji nepoložil nahlas, ale všichni věděli, jak zní. Má Británie bojovat? Je rozumné, aby mladí britští vojáci umírali ve válce, která je podle všeho předem prohraná? Mají Britové

raději vyjednat dohodu, která by mohla zachránit život až stovkám tisíc lidí?

Pokud by ji tehdy vyjednali a britským odstoupením z bojů válku de facto ukončili, nezachránili by tím v důsledku miliony životů po celém světě?

Mám za to, že se v mé generaci – o generaci mých dětí ani nemluvě – nenajde mnoho těch, kdo si uvědomují, jak těsně nás nastolený scénář minul, s jakou střízlivostí a logikou mohla Británie roku 1940 složit zbraně. Našly se vlivné hlasy volající tehdy ve vsí vážnosti po „vyjednávání“.

Není obtížné pochopit, z čeho se jejich úvahy rodily. Zprávy z Francie nebyly pouze špatné, nýbrž neuvěřitelně špatné a odnikud nekynula sebemenší naděje, že by se na tom mělo něco změnit. Německé jednotky se řítily k Paříži a francouzskou obranu prorážely tak snadno, až to skutečně vypadalo, že patří k nové nadřazené rase bojovníků vyznačujících se mimořádným fanatismem a efektivitou. Hitlerovy tanky se nepřihrnuly pouze přes nížiny na severu, ale i přes ardenské rokle, považované dosud za nepřekonatelné. Maginotova linie stála jen za posměch, jednoduše ji obešly.

Francouzští generálové byli k politování: bělovlasí rozklepaní staříci, kteří s *képis* na hlavě vypadali jako inspektor Clouseau. Pokaždé, když se někde pokusili zaujmout obrannou linii, zjistili, že už na ně Němci nějakou záhadou čekají, a pak se z nebe snesly stuky kvílející jako meluzína a tanky se zase rozjely.

Britský expediční sbor skončil obklíčený u přístavů na břehu kanálu La Manche. Jeho krátký pokus o protiútok Němci odrazili a teď vojáci čekali u Dunkerku na evakuaci. Kdyby Hitler poslechl svoje generály, mohl nás tehdy rozdrtit: stačilo, aby na rychle se zmenšující a v podstatě bezbranné území vyslal tanky nepřebožitelného generála Guderiana. Ten by pozabíjel nebo

zajal většinu britských ozbrojených sil a naše země by se bez nich nevz mohla na hmatatelný odpor.

Místo toho přelétala luftwaffe nízko nad plážemi a ostřelovala je z palubních kanónů. Britští vojáci pluli ve vodě tvářemi dolů nebo z enfieldek nadarmo pálili k obloze. Pumpy ze střemhlavých bombardérů je trhaly na kusy. Ten den, 28. května, se přinejmenším generálům a politikům, když už ne široké veřejnosti, zdálo velice pravděpodobné, že Británie přijde o většinu svých vojáků.

Válečný kabinet přihlížel nejhorší potupě, jakou britské ozbrojené síly zažily od ztráty amerických kolonií, a podle všeho ji neměl jak zvrátit. Při pohledu na mapu Evropy, která se válečnému kabinetu naskýtala, tuhne krev v žilách.

Už před dvěma lety došlo k anšlusu Rakouska. Československo zaniklo. Polsko bylo na kolenou. A za posledních pár týdnů se Hitlerova sbírka trofejí ještě děsivě rozrostla. Při záboru Norska hravě přechytračil Brity (mezi nimi i Churchilla), kteří celé měsíce vymýšleli plán na odvrácení invaze. Dánsko mu padlo do rukou za necelé čtyři hodiny.

Nizozemsko kapitulovalo. Belgický král zbaběle vztyčil bílý prapor právě minulou půlnoc. A každou hodinou se vzdávaly další a další francouzské jednotky. Některé předtím svedly zuřivý, hrdinný boj, jiné se osudu podrobily se skličující odevzdaností.

Nejpodstatnější geostrategický fakt měsíce května 1940 zněl, že Británie a její impérium zůstaly samy. Realisticky vzato nemohly odnikud očekávat pomoc, alespoň ne v nejbližší době. Italové stáli proti nám. Fašistický vůdce Mussolini uzavřel s Hitlerem Ocelový pakt a chystal se po boku německých vojsk zapojit do bojů, veden dojmem, že Hitlerova porážka nepřichází v úvahu.

Rusové podepsali odpudivý pakt Molotov–Ribbentrop, kterým si s nacisty rozdělili Polsko. Američané pochopitelně na možnost dalších bojů v Evropě reagovali alergicky: v první světové válce přišli o více než padesát šest tisíc mužů, a pokud připočteme oběti španělské chřipky, pak více než sto tisíc. Nenabízeli nic než polohlasně a zpovzdálí vyjadřovanou solidaritu; navzdory Churchillovým prohlášením, při kterých vlastně jen dával průchod svým zbožným přáním, neexistoval jediný náznak toho, že by se americká kavalerie měla zničehonic objevit na obzoru.

Všichni v místnosti si dovedli představit, jaké důsledky bude mít, jestliže z boje neustoupí. O válce věděli první poslední. Někteří z nich zažili nasazení v předchozím světovém konfliktu: hrůzyplné vzpomínky, které na něj svět choval, byly teprve dvaadvacet let staré, nestihla uplynout ani taková doba, jaká nás dnes dělí od první války v Zálivu.

V celé zemi se sotva našla rodina, která by tehdy někoho neoplakala. Chtít po Britech, aby totéž podstoupili zas – bylo by to správné? Bylo by to spravedlivé? A čemu by to posloužilo?

Podle záznamů ze zasedání se zdá, že schůzi víceméně zahájil Halifax. Šel přímo k věci a zopakoval, co hlásal několik posledních dní.

Působil impozantně. Byl vysoký, velice vysoký: díky svým sto devadesáti pěti centimetrům čněl nad Churchilla zhruba o čtvrt metru, což však u jednacího stolu zase takovou výhodu nejspíš nepředstavuje. Se zářným prospěchem vychodil Eton College a pyšnil se klenu­tým čelem výborně se hodícím k absolventovi oxfordské koleje All Souls. (Nezapomínejme, že Churchill na univerzitu vůbec nechodil a že ho na Královskou vojenskou akademii v Sandhurstu přijali až napotřebí.) Pokud můžeme usuzovat z dobových filmových

záznamů, hovořil Halifax tiše a melodicky, byl s úsečnou dikcí odpovídající jeho době a postavení. Na svět hleděl zpoza ne právě tenkých brýlí, a pakliže chtěl svým slovům dodat na důrazu, možná pozvedal lehce zařátou pravou pěst.

Přetlumočil vzkaz z italské ambasády: nyní je prý ta pravá chvíle, aby Británie využila Itálii jako prostředníka v jednáních. Zprávu mu předal sir Robert Vansittart – zmínit jeho jméno byl chytrý tah, jelikož tento diplomat proslul ostrými protiněmeckými postoji a odmítáním ústupkové politiky. Vzkaz tudíž dorazil zaobalený do tak vábivého a vkusného hávu, jak jen to šlo. Jeho podstata však byla nad slunce jasná.

Nešlo o pouhý Mussoliniho pokus o sblížení, ale jednoznačně také o signál od jeho významnějšího spojence. O sondu vyslanou Hitlerem do Whitehallu a do samého srdce Dolní sněmovny. Churchillovi bylo jasné, jak se věci mají. Věděl, že zoufalý francouzský premiér je právě v Londýně, ba i to, že před okamžikem obědval s Halifaxem.

Monsieur Paul Reynaud si uvědomoval, že je Francie poražená. Jednoznačně vnímal to, čemu se jeho britské protějšky zdráhaly uvěřit: že francouzská armáda připomíná mistra origami, který téměř nadpřirozenou rychlostí neskládá papír, ale zbraně. Chápal, že se na něj bude vzpomínat jako na jednu z nejzavrženíhodnějších postav francouzských dějin, a věřil, že pokud Brity také přesvědčí k vyjednávání, přenese se část jeho ponížení na ně, a především se potom povede dohodnout pro Francii příznivější podmínky.

Výzva vzešla od německého diktátora, doručena Italy a podporovaná Francouzi vlastně sdělovala následující: že se má Británie vzpamatovat a přizpůsobit se skutečnosti. Nevíme, jak přesně zněla Churchillova odpověď, k dispozici máme jen lakonické a možná poně-

kud umraveně shrnutí sira Edwarda Bridgese. Nevíme, jakým dojmem premiér tehdy odpoledne na své kolegy působil, můžeme to však poměrně dobře odhadnout.

Dobové zdroje se shodují, že na Churchillovi už se projevovalo vyčerpání. Bylo mu šedesát pět let a své asistenty a generály doháněl k šílenství. Měl totiž ve zvyku pracovat za pomoci brandy a dalšího silného pití do brzkých ranních hodin, dožadovat se při tom listin a informací z nejrůznějších koutů Whitehallu, a dokonce svolávat schůzky na dobu, kdy většina příčetných mužů leží s manželkou v peřinách.

Strojil se do svých podivných viktoriánsko-edvardovských šatů – v černé vestičce, pruhovaných kalhotách a s hodinkami na zlatém řetězu působil jako nějaký hřmotný komorník z *Panství Downton*, který si uhnal kocovinu. Říká se, že byl až nezdravě bledý, a není důvod tomu nevěřit. Ještě si přimysleme doutník, trochu popela v klíně, zatnutou čelist a kapku slin na bradě.

Oznámil Halifaxovi, že si dohodu může strčit za kloobouk. Jak stojí v zápisu: „Premiér konstatoval, že francouzská strana jednoznačně usiluje o dosažení signora Mussoliniho do role prostředníka, přes něhož by s námi mohl vyjednávat Herr Hitler; premiér se tomu odmítá podvolit.“

Přesně si uvědomoval, co se za nabídkou skrývá. Británie vedla s Německem válku už od 1. září předchozího roku. Válku, ve které se brala za svobodu a za své zásady, ve které nejen sebe, ale celé impérium bránila před odpudivou tyraníí a pokud možno usilovala o vytlačení německých vojsk z porobených států. Přistoupit s Hitlerem nebo jeho emisary na „vyjednávání“, zahájit s nimi „rozhovory“, zasednout s nimi k libovolné rozpravě – vždy by to znamenalo totéž.

Churchill si uvědomoval, že v okamžiku, kdy Británie přijme Italy jako prostředníky k jakémukoli jednání,

ochabne její vzdorovitost. Nad jejím územím zavlaje neviditelná bílá vlajka a bojovný duch vyvane.

Tudíž Halifaxovi odpověděl *ne*. Řeklo by se, že tím bude vše dáno: ministerský předseda se vyslovil k tématu rozhodujícímu o bytí či nebytí celého národa. V jiném státě by tím možná debata končila, britské ústavní právo je ale nastavené jinak, ministerský předseda je v něm *primus inter pares*, první mezi rovnými. Do určité míry musí své kolegy strhnout na svoji stranu, a pokud chceme rozumět tónu, v jakém se vládní schůzka nesla, musíme si připomenout, jak křehká byla Churchillova pozice.

Premiérem se stal před necelými třemi týdny a zdaleka nebylo jasné, kolik má u stolu vlastně spojenců. Attlee a Greenwood, zástupci labouristů, stáli jaksi obecně při něm, Greenwood možná výrazněji než Attlee. Totéž se dá říct o liberálu Sinclairovi. Jejich hlasy ale neměly rozhodující váhu. V parlamentu drželi výraznou většinu toryové a Churchillův mandát tak závisel na straně, která si zdaleka nebyla jistá, jak k Winstonu Churchillovi přistupovat.

Od okamžiku, kdy jako mladý konzervativní poslanec nastoupil do parlamentu, se Churchill do vlastní strany satiricky opíral. Potom přeběhl k liberálům, a ačkoli se do rodného hnízda nakonec vrátil, pro nepříjemně mnoho konzervativců zůstával bezpáteřním oportunistou. Před pouhými několika dny uvítali toryové Chamberlaina ve sněmovně ostentativním jáсотem, zatímco Churchillův příchod se dočkal odměřené odezvy. Teď měl Churchill před sebou dva mocné konzervativce, předsedu královské rady Chamberlaina a ministra zahraničí Edwarda Wooda, prvního hraběte z Halifaxu.

Oba už se s Churchilllem v minulosti střetli. Oba měli důvod vidět v něm nejen člověka s výbušným temperamentem, ale z jejich úhlu pohledu také člověka iracionálního a vyloženě nebezpečného.

Jako ministr financí dopálil Churchill Chamberlaina návrhem na snížení daně z nemovitostí využívaných k podnikání. Chamberlain soudil, že by přijetí návrhu nespravedlivě snížilo příjmy místním samosprávám ovládaným konzervativci. A k tomu Churchill Chamberlainovi už celé měsíce, ba roky nasazoval psí hlavu za jeho neschopnost čelit Hitlerovi. Co se týče Halifaxe, ten byl ve třicátých letech indickým místokrálem a musel na vlastní kůži snášet důsledky toho, co vnímal jako Churchillův nabubřelý a šovinistický odpor k čemukoli jen trochu zavánějícímu nezávislostí Indie.

Halifaxovu neoficiální autoritu, kterou pocítoval i Churchill, posilovalo za oněch pochmurných květnových dnů ještě něco. Chamberlain utržil smrtící ránu 8. května, kdy ho velká část toryů odmítla podpořit v otázce Norska, a při klíčové poradě konané den nato se pro Halifaxe vyslovil jako pro svého nástupce. Chamberlain si přál Halifaxe. Král Jiří VI. si přál Halifaxe. Mnozí labouristé ve Sněmovně lordů, a především všichni toryové by mu na premiérském postu dali přednost.

Churchillovi nakonec funkce připadla z jediné příčiny: když Chamberlain svůj post Halifaxovi nabídl, následovaly dvě minuty nesnesitelného ticha a potom odmítnutí. Halifaxe k němu nevedla jen skutečnost, že z nevolené Sněmovny lordů by se mu vláda řídila obtížně. Výslovně uvedl, že si nedovede představit, jak by si byl schopný poradit s nespoutaným živlem jménem Winston Churchill.

Člověku však určitě přidá na sebevědomí, pokud ho král na okamžik považuje za nejvhodnějšího kandidáta na premiéra. Halifax ani navzdory Churchillově očiividné nelibosti nepřestal prosazovat svou. S odstupem času vyznívají jeho návrhy ostudně.

Jejich jádro tvořila myšlenka, že bychom měli zahájit Hitlerem posvěcená jednání s Italy a otevřít je návrhem

na odstoupení některých britských držav. Na schůzce nezaznělo, kterých konkrétně, ale usuzuje se na Maltu, Gibraltar a podíl na provozování Suezského průplavu.

To, že Churchillovi takový postup vůbec nabídl, svědčí o Halifaxově kuráži. Odvděčit se za agresí zahájením rozhovorů? Odevzdat britský majetek Mussolinimu, tomu směšnému diktátorovi a tyranovi chodícímu po světě s vystrčenou bradou a ve vysokých holínkách?

Churchill zopakoval své námitky. Francouzi se nás pokoušejí zavést na cestu, která nás nevyhnutelně dovede k vyjednávání s Hitlerem a ke kapitulaci. Daleko silnější pozici si zajistíme, argumentoval premiér, až odrazíme německý pokus o invazi.

Ale Halifax se nevzdával: nejlepší pozici máme teď, dokud ještě Francie bojuje a luftwaffe nebombarduje naše letecké továrny.

Dnes nás nad Halifaxovým defétismem polévá stud, ale zatvrzelost, se kterou svůj omyl prosazoval, je třeba pochopit a odpustit mu ji. Soustavných snah o zničení jeho reputace jsme si ostatně mohli dosyta užít už od července 1940, kdy vyšli *Viníci* od Michaela Foota, knižní filipika proti appeasementu.

V roce 1937 se vydal Hitlera osobně navštívit, a přestože si v jednu chvíli pamětihodně spletl führera s komorníkem, musíme přiznat, že udržoval hanebně blízké vztahy s Göringem. Oba zbožňovali hon na lišku a Göring svého britského známého – s důvěrností, která by jednomu rozhoupala žaludek – překřtil na „Halalifaxe“. Je ale nesmysl považovat Halifaxe za jakéhosi apologetu nacistického Německa nebo Hitlerovu pátou kolonu v řadách britské vlády. Svým způsobem byl stejný vlastenec jako Churchill.

Domníval se, že přišel na způsob, jak Británii udržet v bezpečí, zachovat její impérium a zachránit lidské životy, a rozhodně v té představě nežil sám. Britská

vládnoucí třída byla zamořená – nebo přinejmenším nápadně prosáklá – zastánci appeasementu a nacistickými sympatizanty. Nešlo jen o Mitfordovy nebo o ty, které si získal domácí aspirant na titul *duce*, fašistický předák sir Oswald Mosley.

V roce 1936 lady Nelly Cecilová konstatovala, že téměř všichni její příbuzní „mají v nacistech zalíbení“, a důvod byl prostý. Ve třicátých letech choval průměrný zazobanec daleko horší obavy z bolševismu a z hrůzostrašné komunistické ideologie přerozdělování než z Hitlera. Dokonce viděli ve fašismu ochranu před rudým nebezpečím – a dostávalo se jim podpory z vysokých politických kruhů.

David Lloyd George navštívil Německo a führer mu tak uhranul, že ho přirovnal k Georgi Washingtonovi. Hitler je „rozený vůdce“, hlásal bývalý britský premiér opojeně. Vyjádřil přání, aby také v Británii „stanul dnes v čele státu podobně znamenitý muž“. Tak mluvil hrdina první světové války! Osobnost, která dovedla Británii k vítězství nad Německým císařstvím!

Nyní se velšský kouzelník s vlasy jako sníh sám nechal okouzlit a z člověka, od kterého se Churchill kdysi učil, se stal defétista každým coulem. A donedávna si s ním notovala i média: *Daily Mail* se dlouho zasazoval, aby Hitler dostal ve východní Evropě volnou ruku a mohl pořádně zatočit s bolševiky. „Nebýt Hitlera,“ psalo se v *Mailu*, „celá západní Evropa by dnes možná po takovém rekovi volala.“

Timesy zastávaly politiku appeasementu tak silně, že jejich šéfredaktor Geoffrey Dawson později popsal, jak v korekturách škrtnal cokoli, co by se Němců mohlo doctknout. Tiskový magnát baron Beaverbrook zašel pro změnu až tak daleko, že Churchillovi zatlhl jeho pravidelný sloupek v *Evening Standardu* se zdůvodněním, že je v něm k nacistům příliš tvrdý. Počestné liberální

kruhy – divadelníci typu Johna Gielguda, Sybil Thorn-dikeové, G. B. Shawa – apelovaly na vládu, aby „zváži-la“ vyjednávání.

Během posledního roku se atmosféra samozřejmě změnila. Protiněmecké nálady se nepřekvapivě vyost-řily a byly teď daleko rozšířenější. Neříkáme tu na Ha-lifaxovu obranu nic než to, že se jeho usilování o mír těšilo podpoře mnoha Britů ze všech společenských vrstev. A tak klíčová rozepře mezi Halifaxem a premié-rem pokračovala i v onu rozhodující hodinu.

Venku panoval teplý a krásný květnový den, v St. James's Parku vyhnaly kaštany dlouhé bílé laty. Uvnitř létal míč z jedné strany hřiště na druhou.

Churchill Halifaxovi sdělil, že jakékoli vyjednává-ní s Hitlerem znamená past a vydá Británii na milost nacistům. Halifax prohlásil, že nechápe, co je na fran-couzských návrzích špatného.

Chamberlain a Greenwood oba přispěli (zbytečnou) poznámkou, že obě možnosti, jak pokračování v boji, tak zahájení rozhovorů, mají svá rizika.

Odbila pátá a Halifax se nechal slyšet, že jeho návr-hy neobsahují nic, co by se byť jen vzdáleně dalo ozna-čit za konečnou kapitulaci.

Churchill se nechal slyšet, že britská šance dostat od protistrany důstojné podmínky je tisíc ku jedné.

Hrozilo, že debata skončí patem. A právě v tu chví-li – podle většiny historiků – provedl Churchill svůj mistrovský tah. Oznamil, že se jednání přerušuje a bu-de pokračovat o sedmé hodině. Pak svolal celý pětadvacetičlenný kabinet, ministry všech resortů – k mno-hým z nich měl z pozice premiéra promluvit poprvé. Posuďte, v jakém se nacházel postavení:

Halifaxe přesvědčit nemohl, stejně jako ho nemohl jednoduše odstranit z cesty nebo ignorovat. Ministr zahraničí měl pouhý den předtím dost troufalosti na

to, aby jeho slova označil za „nehorázný drek“. Kdyby Halifax rezignoval, neměl by Churchill pevnou pozici – jeho první počiny v roli válečného lídra přece jen nevedly zrovna ke slavným vítězstvím. Zásah v Norsku, za který nesl převážnou většinu zodpovědnosti právě on, skončil ošklivým fiaskem.

S rozumnou argumentací selhal. Ovšem čím větší publikum, tím bouřlivější atmosféra – Churchill se tentokrát rozhodl hrát na city. Před shromážděným kabinetem přednesl skutečně úchvatnou řeč, bez náznaku intelektuální zdrženlivosti, kterou byl nucený zachovávat během předchozího jednání v užším kruhu. Byl čas naservírovat „nehorázný drek“ v koňské dávce.

Nejlepší popis, jaký máme k dispozici, pochází z deníku Hughha Daltona, ministra hospodářské války, a nevypadá to, že bychom měli důvod mu nevěřit Churchill začal poměrně klidně:

Důkladně v posledních dnech promýšlím, jestli k mým povinnostem patří úvahy nad tím, zda s oním člověkem [Hitlerem] zahájit jednání.

Nedělejme si ale plané naděje, že pokud se teď pokusíme o smír, obdržíme příznivější podmínky než v případě, že budeme bojovat až do konce. Němci by požadovali naše loďstvo – označili by to za odzbrojení –, naše námořní základny a mnoho dalšího.

Stali bychom se národem otroků, přestože by byla *pro forma* dosazena britská vláda, za jejíž provázky by tahal Hitler a vedl by ji Mosley nebo někdo podobný. Kam by nás něco takového přivedlo? Ale v opačném případě je toho ještě hodně, co máme v záloze a co mluví v náš prospěch.

Zakončil následujícím téměř shakespearovským vyvrcholením:

A jsem přesvědčen, že pokud bych jen na vteřinu zvažoval vyjednávání nebo kapitulaci, jeden každý z vás by se vzbouřil a srazil by mě z mé pozice. Pokud má dlouhý příběh našeho ostrova po takové době skončit, ať skončí teprve tehdy, až se každý z nás bude na zemi zalykat vlastní krví.

Tím přítomné tak pohnul – shodují se Dalton a Leo Amery –, že propukli v jásot a křik a že ho někteří z nich spěchali poplácat po zádech. Churchill debatu nemilosrdně zdramatizoval a převedl do osobní roviny.

Nenabídl žádné diplomatické tanečky. Nabídl volbu mezi obranou vlasti a smrtí, zalknutím vlastní krví. Nabídl řeč, jaká se pronáší v předvečer bitvy, řeč, která v ministrech oslovila jejich vnitřní kmenové válečníky. Když se v sedm sešel užší válečný kabinet, nebylo už o čem debatovat. Halifax ustoupil. Vláda se jednoznačně a halasně postavila za Churchilla.

Během prvního roku od rozhodnutí bojovat a nevyjednávat zahynulo třicet tisíc britských mužů, žen a dětí – téměř do jednoho německou rukou. Pokud zvážíme obě alternativy, ponížující mír a masakr nevinných, jenom těžko si dokážeme představit, že by některý z dnešních britských politiků měl dost kuráže na to, aby zvolil Churchillův přístup.

Ani v roce 1940 by se nenašel nikdo další, od koho bychom mohli očekávat, že se ujme stejné vůdcovské role. Zapomeňte na Attleho, na Chamberlaina, na Lloyda George, a už rozhodně na onoho nejvážnějšího konkurenta, třetího vikomta Halifaxe.

Churchill přiřkl Halifaxovi přezdívku „Holy Fox“, doslova tedy „svatý lišák“. Zčásti proto, že byl Halifax pobožný, zčásti proto, že rád vyjížděl na lov, hlavně však pro jeho lišácky prohnanou mysl. Lišák možná věděl kde co, Churchill však věděl jednu podstatnou věc.

Jeho ochota zaplatit tak vysokou krvavou daň plynula z toho, že byl v konečném úhrnu prozíravější než Halifax. Jeho nezměrná a téměř bezohledná odvaha jednat zásadově mu umožnila nahlédnout, že ačkoli pokračovat v boji bude strašlivé, vzdát se by bylo ještě horší. Měl pravdu. Abychom pochopili proč, představme si květen 1940 bez něj.

Kapitola druhá

Vesmír bez Churchilla

Přenesme se do určitého okamžiku v minulosti: je 24. května 1940 a Heinz Guderian, jeden z nejodvážnějších velitelů, kteří kdy stáli v čele tankových jednotek, má nakročeno k mimořádnému triumfu. Po lýtých bojích překonaly jeho tanky řeku Aa v severní Francii. Zastaví, aby si oddechly, jejich motory s tichým lupáním chladnou na slunci a Guderian se chystá k závěrečnému útoku na Brity.

Sotva třicet kilometrů ho dělí od kořisti, od čtyř set tisíc členů Britského expedičního sboru, kteří se vynerвовaně, vystrašeně připravují na potupnou kapitulaci. Guderianovi stačí nahodit silné motory Maybach a vyrazit dál na Dunkerk, aby britskou armádu rozdrtil. Ostrované za průlivem by ztratili možnost obrany. A pak dostane zprávu z Berlína – pokyn, který později odsoudí jako katastrofální.

Z ne zcela jasných důvodů po něm Hitler chce, aby se zastavil. Aby čekal. A Guderian v záchvatu marnosti poslechne. Následujících několik dní – evakuace je totiž mučivě pomalá – spočívá nacistické ostří na bolestně odhaleném a krví tepajícím britském hrdle.

Za takové úděsné situace se britský válečný kabinet rozhoduje, jak dál: vyjednávat, nebo bojovat? Zkusme si teď ze světa odmyslet Churchilla.

Sešleme do oné zakouřené místnosti jednu z gigantických montypythonovských rukou a vyrvěme ho odamtud. Předpokládejme, že při některé z početných příležitostí, kdy si jako mladý muž fanfarónsky zahrával se smrtí, šlápl vedle. Představme si, že mu štěstěna svou absurdně vysokou náklonnost přestala prokazovat o mnoho let dříve a že Churchilla probodlo kopí nějakého Mahdího stoupence, schytl kulku z afghánské předovky, zřítíl se s nějakým letounem sestrojeným z plátna a provazů, případně zemřel v zákopech.

Ponecháme osud Británie i světa v rukou Halifaxe, Chamberlaina a zástupců Labouristické a Liberální strany. Vyjednávali by s Hitlerem, jak navrhoval ministr zahraničí? Jeví se to nadmíru pravděpodobné.

Chamberlaina už zrazovalo zdraví, o pouhých několik měsíců později zemřel na rakovinu a jeho sesazení z premiérského křesla nebylo vedené ničím jiným než tím, že si jej na postu válečného lídra nešlo představit. Halifaxovu pozici známe: chtěl vyjednávat. Ostatní neměli ani dostatečně silné slovo v parlamentu, ani dostatek zarputilosti na to, aby mohli zemi ohroženou děsivým nebezpečím vést Hitlerovi navzdory.

Byl to Churchill, a jedině Churchill, kdo pojal odpor proti nacistům jako svůj politický cíl. V určitém smyslu byly jeho námitky vůči Halifaxovi sobecké.

Bojoval o svou politickou kariéru a o svou důvěryhodnost; kdyby se Halifaxovi podvolil, byl by vyřízený. Svoji prestiž, svoji reputaci, svoje vyhlídky, svoje ego, zkrátka všechno, na čem politikům záleží, vsadil na prosazování toho, aby se nepolevovalo v boji. Některé historiky to svedlo k mylnému závěru, že mu šlo jenom o sebe, a ne o britské zájmy.

V posledních letech se nehezky vyrojily revizionistické výklady naznačující, že Británie skutečně měla přistoupit k tomu, v co tolik lidí ze všech vrstev

společnosti doufalo a za co se modlilo: k dohodě s nacistickým Německem. Argumentace je taková, že by britské impérium a třetí říše byly schopné mírového soužití – a není pochyb, že se na podporu téhle myšlenky dá vytáhnout pěkná řádka Hitlerových výroků.

Vůdce ve třicátých letech poslal Ribbentropa, aby se vlichotil britskému establishmentu. Úspěch byl značný. Halifax údajně v roce 1938 projevil takový nedostatek prozíravosti, že se před Hitlerovým pobočníkem dopustil následujícího prohlášení: „Přál bych si, aby se má práce završila tím, že Hitler vstoupí do Londýna po boku britského krále a Angličané mu budou provolávat slávu.“

Už jsme si ukázali, že se našli příslušníci vyšších a středních vrstev, kteří pro hitlerismus projevovali politováníhodnou slabost – patřil mezi ně i někdejší král Eduard VIII. A dokonce i během pekelného roku 1940 Hitler příležitostně prohlašoval, jak britské impérium obdivuje a jak podle něj není v německém zájmu Británii rozdrtit, jelikož by to jedinečně posílilo konkurenční mocnosti jako Ameriku, Japonsko a Rusko.

Kromě toho jsme my Angličané dostali na srozuměnou, že také patříme k árijské rase, byť třeba nejsme tak geneticky výjimeční jako její teutonská odrůda. Británie a její říše se mohly udržet a plnit úlohu jakéhosi druhořadého partnera, z historického hlediska sice zájímavého, ale ve své podstatě překonaného – být Řeckem nacistickému Římu.

Mnozí se domnívali, že ztráta důstojnosti za zachování impéria a za odvrácené krveprolití stojí. Nejenže si lidé dohodu s Hitlerem přáli – mnozí ji považovali za neodvratnou.

Například Francouzi: admirál Darlan, velitel francouzského loďstva, byl přesvědčený o britské prohře a v průběhu roku 1940 se připravil na spojení sil s Německem.

I ve Spojených státech s dohodou kdekdo počítal – tehdejší velvyslancem v Londýně byl nechvalně proslulý Američan irského původu Joe Kennedy, pašerák alkoholu, křivák a otec Johna Fitzgeralda Kennedyho. Neustále se dožadoval setkání s Hitlerem a vychutnával si neradostný tón svých hlášení do Washingtonu. „Anglické demokracii odzvonilo,“ prohlásil koncem roku 1940, těsně před svým odvoláním.

Samozřejmě se mýlil, stejně jako se mýlil Halifax, jako se mýlili zastánci appeasementu a jako se dnes mýlí revizionisté. Pokud se ale chceme jejich nesmyslům postavit, musíme se pokusit porozumět tomu, co by nastalo, kdyby se jejich přání splnila.

Na „kontrafaktuální historii“ vždy hledím s nervozitou, zdá se mi totiž, že takzvaný řetěz příčin a následků není nikdy opravdu jednoznačný. Události nejsou jako kulečnickové koule, aby se dalo jednoznačně říct, která uvedla do pohybu kterou – ostatně i kulečník bývá zrádný.

Když vytáhnete z věže faktů jednu cihličku, nikdy nevíte, jak zbytek popadá. Ze všech historických „co by kdyby“ je však tento scénář asi nejoblíbenější. Do příslušného myšlenkového experimentu se pustili někteří z nejlepších historiků současnosti a v naprosté většině se shodli na jednom závěru: pokud britský odpor ukončíme v roce 1940, vytvoříme v Evropě podmínky pro neodvratnou katastrofu.

Hitler by téměř jistě vyhrál. Totiž: dokázal by operaci Barbarossa – útok na Rusko – spustit daleko dříve než v červnu 1941. Neměl by ve Středomoří a severní Africe žádné mrzení s otravnými Brity, kteří by mu odčerpávali muže a zbraně.

Mohl by proti Rusku obrátit veškerou svoji zběsilost, jak zamýšlel už ve chvíli, kdy odsouhlasil nacistický pakt s Ruskem a pak si pro sebe zamumlal „nepla“. Skoro určitě by stihl úspěch oslavit dřív, než by se jeho

tažení zadrhlo v mrazivém pekle. I v naší realitě dosáhl wehrmacht ohromujících výsledků: padly mu do spárů miliony čtverečních kilometrů a miliony mužů. Téměř obsadil Stalingrad a propracoval se k odlehlejším stanicím moskevského metra. Představte si, že by Moskvu dobyl a stál komunistickému režimu hlavu, načež by Stalin zjančil a už se nikdy nevzpamatoval (jedno nervové zhroucení už zažil, když se mu přes hranici přelily německé tanky).

Historici si představují rychlý kolaps komunistické tyranie – při kterém by možná přiložily ruku k dílu středostavovské oběti kolektivizace – a dosazení loutkového pronacistického režimu. A co pak?

Hitler, Himmler a jejich démonický spolek by vzniklé široké plátno sahající od Atlantiku k Uralu mohli počmárat svými odpudivými představami o vládě. S Británií vyřazenou ze hry by je nikdo nesvedl zastavit, nikdo by je nedokázal zbrzdit, nikdo by dokonce ani nebyl v takovém morálním postavení, aby je mohl odsoudit.

Mezi Američany by zvítězili izolacionisté – když životy svých obyvatel nebyla ochotná nasadit Británii, proč by je měli nasazovat oni? V Berlíně by Albert Speer rozvíjel své nepřítčné plány na nové hlavní město světa nazvané Germania.

Jeho srdcem měla být Síň lidu, vyšinutá žulová obdoba Agrippova Pantheonu, budova tak obrovská, že by kruhovým otvorem ve vrcholu její kupole prošla londýnská katedrála svatého Pavla. Stavba měla poskytovat místo pro sto tisíc sedících návštěvníků, jejichž skandování a pokřikování mělo mít tak fantastické účinky, že se přímo uvnitř budovy počítalo s deštěm: teplý lidský dech by stoupal vzhůru, srážel se a přšel horlivým fašistickým davům na hlavy.

Stavbu, která jako by vypadla ze zlého snu, by korofovala mamutí orlice, takže by celkový pohled evo-

koval jakousi kosmickou prušáckou přilbu sahající do dvou set devadesáti metrů – to je výška, která už téměř konkuruje dnešnímu mrakodrapu The Shard v Southwarku. Paprscitě se rozbíhající třídy ji měly spojit s dalšími symboly německé dominance: s vítězným obloukem dvakrát větším než ten pařížský nebo s kolosálními nádražími, ze kterých by vlaky uhánějící rychlostí sto devadesáti kilometrů v hodině odvážely německé osadníky ke Kaspickému moři, na Ural a do dalších oblastí východní Evropy, odkud byli předem vypuzeni slovanští *Untermenschen*.

Celou evropskou pevninu s výjimkou Švýcarska (jehož obsazení bylo ovšem také tajně naplánováno) měla pokrýt buď Říše, nebo její klientské fašistické státy. Jak poukázali mnozí autoři románů z alternativní historie, existovala řada plánů na přeměnu celého teritoria v děsuplnou verzi Evropské unie.

V roce 1942 říšský ministr hospodářství a prezident Říšské banky, doktor Walter Funk, sepsal pojednání, ve kterém se zasazoval o Europäische Wirtschaftsgemeinschaft, evropské hospodářské společenství. Navrhoval jednotnou měnu, centrální banku, společnou zemědělskou politiku a další důvěrně známé body. Ribbentrop přišel s podobně znějící koncepcí, v zájmu spravedlnosti ovšem musíme dodat, že se Hitler vyslovil proti, protože mu navržený přístup přišel vůči zbytku nacistické Evropské unie nedostatečně brutální.

V gestapem ovládané nacistické EU by měla nejvyšší místa volnou ruku k naplnění své nenávisné rasistické ideologie. Nacistické represe začaly ve třicátých letech, a ještě než Churchill vůbec získal moc – než rozhodl, že Británie neustoupí –, dospěly k vysídlování celých společenství Židů a Poláků.

Vytváření ghatt poblíž železničních uzlů sloužilo jako předehra k „deportaci“, a jak při svém procesu později

doznal Eichmann, deportací se mýnila likvidace. Ničím neomezování a téměř nikým nekritizování, pustili by se nacisté do likvidace těch, které odsuzovali: Židů, Romů, homosexuálů, duševně slabých a lidí s vrozenou tělesnou vadou.

Dopřáli by své představivosti volný rozlet při experimentování na lidech: při odporných, od emocí oproštěných, nelidských a neuvěřitelně arogantních pokusech. Když Winston Churchill v létě 1940 hovořil o tom, že se Evropa „řítí do nového, propastného věku temna, kterému světla zvrácené vědy ještě dodají na pochmurnosti a možná prodlouží jeho trvání“, měl plnou pravdu.

Takový je tedy nejpravděpodobnější alternativní svět – i kdyby ale Hitler v Rusku neuspěl a Stalin jeho útok odrazil, byl by život o tolik lepší?

Měli bychom před sebou Evropu rozdělenou mezi dvě formy totality: kontinent terorizovaný na jedné straně KGB nebo Stasi a na druhé podřízený gestapu. Lidé by všude žili ve strachu z nočního zaklepání, ze svévolného zatčení, z koncentráků – a bez možnosti protestu.

Z dnešních přibližně dvou set států si jich může kořem sto dvacetí nárokovat, že jsou nějakým způsobem demokratické, že poskytují voličům právo rozhodovat o vlastním osudu. Většina světa alespoň na oko souhlasí s myšlenkou, kterou Churchill kdysi zformuloval tak, že je demokracie tím nejhorším způsobem vlády na světě, ovšem jen pokud pomineme všechny ostatní. Může ale někdo ve vší vážnosti věřit, že pokud by zvítězili Hitler a Stalin, případně jeden z nich, byla by v současnosti demokracie na pořadu dne?

Lidé by si pak vzhledem ke své pověřivé tendenci považovat běh dějin za spravedlivý a správný osvojili deprimující poučení: že se bohové usmívají na despotie a že jsou tudíž despotie tím, co náš neschopný živočišný druh vyžaduje.

I my v Británii bychom se takovému mravnímu úpadku podřídili a je až příliš snadné si představit, jak by Halifax (případně Lloyd George nebo někdo podobný) dokázal voliče přesvědčit, že dostali mír, o který stáli – jen by si tím ale lhal do kapsy.

Domníváte se, že by Británie svou zbabělostí Německo přesvědčila, aby s ní zachovalo příměří? Jak Churchill upozornil válečný kabinet, každá dohoda uzavřená s Hitlerem by nutně znamenala paralyzaci námořnictva a v dlouhodobém výhledu fatální oslabení britské obranyschopnosti a způsobilosti k protiútoky.

A zásadní argument jistě zněl, že se na žádnou myslitelnou dohodu s Hitlerem není možné spolehnout. Události bohatě přitakaly Churchillovým výstrahám před nacismem – varoval před ním už od začátku třicátých let, kdy přímo v Německu viděl maširovat zástupy mládenců s rozzářenými zraky. V nespočtu novinových článků a proslovů poukazoval na duchovní zlo, před kterým tolik ostatních zavíralo oči: na bytostný revanšismus a agresivitu nacistického režimu. Teď dostal velice pádně za pravdu: ohledně Porýní, ohledně Československa, ohledně Polska a ohledně naléhavé potřeby nově vyzbrojit Británii.

Mnozí historici pracující na alternativních scénářích kladou důraz na to, že nacisté s výrazným náskokem před svými rivaly vyvinuli některé z nejuvážnějších zbraní dvacátého století: disponovali prvními proudovými stíhačkami, disponovali prvními střelami s raketovým pohonem. Představte si, že by němečtí vědci usilovali o porážku Sovětů tak zoufale, že by jako první stvořili jadernou zbraň.

Jen si domyslete, jak by pak Británie dopadla, vy všichni, kteří se argumenty revizionistů necháváte zlákat, kteří si tajně kladete otázku, jestli by pro ni nebylo prospěšnější uzavřít dohodu. Stála by v takovém

případě sama, čelila by celému nepřátelskému kontinentu sjednocenému zrudnou totalitou a odpalovací rampy v Peenemünde by se ježily raketami V2 s jadernou hlavicí. Výsledkem by bylo novodobé otroctví, nebo něco horšího.

Když Hitler Guderianovi poručil zůstat s tanky stát za řekou Aa, nevedlo ho k tomu žádné skryté anglofilství. Ruku mu nezadržel pocit árijského bratrství. Většina seriózních historiků se shodne s Guderianem: Vůdce se jednoduše dopustil chyby. Rychlost invaze ho samotného zaskočila a zmocnily se ho obavy z protiútoků.

Pravda je taková, že v Británii neviděl možného spojence, nýbrž nepřítele, a že ačkoli občas pochvalně tlačal o britském impériu, volal zároveň po naprostém zničení britských sil. Důvodem, proč opustil grandiózní plány na invazi do Británie, takzvanou operaci Seelöwe, nebyla nějaká touha Brity ušetřit.

Bylo jím to, že se chystaný výpad stal příliš riskantním a že jistý muž vyzýval všechny ostatní, ať bojují na plážích, v kopcích a na přistávacích plochách, ba dokonce prohlašoval před vlastním kabinetem, že se raději zalkne na zemi vlastní krví, než by se vzdal.

Operace Seelöwe nezahrnovala jen plány na vpád do Británie, ale také na porobení jejího ducha. Hitler se chystal odvléct Nelsonův pomník z Trafalgarského náměstí a vztyčit ho v Berlíně. Göring měl v plánu vybrakovat celou sbírku Národní galerie. Dokonce měli v úmyslu – hanebnost nejhanebnější – odeslat Elginovy mramorové plastiky zpět do nacisty ovládaných Athén. Třetí říše už měla vypracovanou černou listinu britských osobností proslulých obzvláště silnými protinacistickými postoji. Patrně se chystalo jejich uvěznění nebo zastřelení, a v jednu chvíli Himmler vznesl návrh na povraždění nebo zotročení osmdesáti procent britské populace.

Takové ovoce mohla potenciálně přinést dohoda předstěná Halifaxem. Nejenže by se Britové stali spoluviníky totalitní tyranie, která by pohltila Evropu – navíc se jeví jako možné, či snad přímo pravděpodobné, že by obsazení nakonec neminulo ani je.

Pokud by Británie v roce 1940 na dohodu přistoupila – a toto je mé závěrečné a nejzávažnější konstatování –, nikdy by nedošlo k osvobození zbytku Evropy. Naše země by se nestala baštou odporu, nýbrž bezútešným klientským státem pekelné nacistické EU.

V britské armádě by nepodstupovali výcvik polští vojáci, v RAF by nepůsobili čeští letci, neexistovali by žádní Svobodní Francouzi čekající s nadějí na to, až ze sebe jejich národ setřese hanbu.

Především by v takovém případě neexistoval žádný zákon o půjčce a pronájmu, žádné lodě třídy Liberty, žádná Churchillova snaha vymluvit Americe její izolacionismus a samozřejmě ani žádná vyhlídka na den D, na hrdinství a sebeobětování na pláži Omaha, žádná naděje, že by Nový svět s velkou slávou a v plné zbroji přitáhl bránit ten starý.

Američané by do tehdejšího evropského konfliktu nikdy nevstoupili, kdyby Británie v roce 1940 z pomýlených příčin a nedostatku soudnosti přistoupila na dohodu. Z dnešního pohledu je k neuvěření, jak blízko jsme k tomu měli a jaké podpoře se ta myšlenka těšila.

Nevím, jestli dává smysl představovat si historii jako něco, co se pohybuje po pevných kolejkách, ale schválně přirovnáme Hitlerovu kariéru k obrovskému a nezařaditelnému patrovému rychlíku, jednomu z těch, jejichž vznik führer nařídil. Naložený německými osadníky teď burácí nocí.

Představte si, jak lokomotiva soupravy sviští vstříc konečnému vítězství. Pak si představte, že nějaký kluk vyleze na zábradlí železničního mostu a hodí páčidlo,

které zablokuje výhybku, takže se celá vykolejená mašinerie promění v syčící hromadu zprohýbaného šrotu. Winston Churchill byl páčidlem osudu. Kdyby neza-
ujal své místo a nekladl odpor, nacistický vlak by jel nerušeně dál. Je svým způsobem zázrak – zvážíme-li Churchillovu předchozí kariéru –, že na svém místě doopravdy stál.

Kapitola třetí

Slon samotář

V současnosti se téměř jistě nezmýlíme s odhadem, že ctižádostiví mladí toryové, a muži zvláště, uctívají Winstona Churchilla jako jakési božstvo. Na stěnách pokojů, které tihle náctiletí jinoši se srdcem na dlaní obývají, možná najdeme plakát, na kterém Churchill v obleku s proužkem třímá samopal nebo jen ukazuje náckům V jako „vysmahněte“.

Po nástupu na univerzitu se možná přidají k churchillovským asociacím nebo churchillovským stolním společnostem scházejícím se v Churchillových síních, kde státníkův portrét zachmuřeně snáší jejich plácání přiživované portským. Dokonce se možná budou ukazovat v puntíkováném motýlku.

Pokud se takoví jako oni dostanou do parlamentu, nábožně tam bronzové soše v Hale poslanců přejíždějí po špičce levé boty a doufají, že jim to kouzelné gesto dodá sílu před tím, než budou vyvoláni za řečnický pult. Když po patřičné době nastoupí na premiérský post a zjistí, že jsou tak trochu v úzkých (což nevyhnutelně nastane), přijdou na to, že se jim v St. Stephen's Clubu, tradičně spjatém s konzervativní stranou, naskýtá možnost pronést vzdorovitou řeč a nechat se přitom kamerami zachytit v jednom záběru s podobiznou někdejšího válečného lídra, který je tu růžový ve tváři,

vystrkuje bradu a shlíží na svého nástupce, přičemž se můžeme jediné dohadovat, zda pyšně.

Toryové si své pouto s Churchillem žárlivě hýčkají. Je to v politice otázka skupinové příslušnosti, vlastnických nároků. Zaujímá v jejich myslích stejné místo jako maják na ostrově Faru v myslích obyvatel dávné Alexandrie.

Svítlí jim na cestu a představuje jejich největší kolos, jedinečný poklad, mistra světa a ostrostřelce, historicky nejvýznamnějšího kapitána konzervativního týmu. Až mě občas napadá, jestli si jsou dnes lidé pořádně vědomi podezíravosti a pochyb, se kterými na něj straníci hleděli, když se v roce 1940 stal předsedou vlády – nebo toho, jak Churchillovo jméno z jejich úst znělo jako jedovatý plivanec.

Aby zemi mohl vést do války, musel si Churchill podmanit nejen rozmrzelé autory Mnichova, tedy Halifaxe s Chamberlainem, ale i stovky toryů, kterým o něm vtloukali do hlavy, že je nestálý oportunist, chvástal, sobec, lump, prevít, hulvát a při několika dobře doložených příležitostech zkrátka a jednoduše opilec.

Už jsme viděli, jak 13. května 1940 vítali Chamberlaina jásotem, zatímco Churchillovu první premiérskou návštěvu Dolní sněmovny doprovodili reptáním (Churchillem ta událost otrásla: „Dlouho nevydržím,“ pronesl tehdy na odchodu). Nepřátelství je neopouštělo. Paul Einzig, korespondent *Financial News*, měl ze svého místa na novinářské galerii na konzervativce dobrý výhled a všimal si, že se nad nimi zlá vůle sráží jako pára.

Přinejmenším první dva měsíce Churchillovy vlády Einzig zaznamenával, že když premiér vstane a promlouvá, konzervativní poslanci „trucovité mlčí“ – a to i v případě, že Churchill právě zakončil některý z proslovů, jež se zapsaly do historie. Zatímco labouristé

jásali, toryové dál spřádali intriky k jeho svržení. Zhruba 13. května uvedl William Spens, předseda řadových konzervativních poslanců, že jsou tři čtvrtiny jeho sdružení ochotné Churchilla vykopnout a znovu dosadit Chamberlaina.

Zhruba z té samé doby se nám dochoval dopis, v němž atmosféru štítivé hrůzy shrnuje Nancy Dugdaleová, manželka poslance z chamberlainovského křídla. Svému muži, Tommymu Dugdaleovi, který už tou dobou sloužil v ozbrojených složkách, napsala:

Na WC hledí s ryzí nedůvěrou, jak víš, a nenávidí jeho chvástavé projevy v rozhlase. WC je Göringova anglická obdoba se vším všudy: také překypuje touhou po krvi a blitzkriegu, také je vlivem svého bobtnajícího ega a přejídání celý nafouknutý, v žilách mu koluje tatáž perfidnost prokládaná bušením se v hrud' a prázdnými řečmi. Sklíčená jsem tím nevýslovně.

Z pohledu těchto ctihodných pánů a paní nebyli příslušníci Churchillova křídla nic než „gauneři“ – například Bob Boothby, poslanec, bisexuální halama a později přítel mafiánských dvojčat Krayových, Brendan Bracken, zrzavý irský fantasta a pozdější vlastník *Financial Times*, nebo Max Beaverbrook, od základu nedůvěryhodný majitel novinového vydavatelství Express. Vzato kolem a kolem smečka neloajálních a prospěchářských „frajerů“ vedených „slonem samotářem“. Lidé se ošklíbali nad Churchillovým popíjením („Kéž by z něj nečišel dojem, že *nezná míru*,“ pronesl Maurice Hankey, dlouholetý státní úředník, a téměř viditelně u toho ohrnul nos), ne až tak proto, že by tolik horovali pro střídmost, jako spíš proto, že se jim líbilo někoho morálně odsuzovat.

Některé z nejzlostnějších Churchillových odpůrců čekala zářná kariéra: Rab Butler, nevrátil mu v šedesátých letech Harold Macmillan dýku do zad, mohl vést vládu. V roce 1940 byl teprve krátce ministrem a silně podporoval appeasement. Churchillův vzestup doprovodil následujícím komentářem:

„Dobrá, poctivá tradice anglické politiky byla odprodána největšímu dobrodruhovi v moderních politických dějinách,“ nechal se slyšet. „Vzdát se Winstonovi a jeho smečce byla katastrofa, navíc nikoli nevyhnutelná.“ Budoucnost země prý dostal do rukou „poloviční Amerikán, kterého podporují především neschopné, ale upovídáné národy stejného ražení, jako je sám“.

To jsou silná slova. Dá se pochopit, proč určití lidé cítili loajalitu k Chamberlainovi, který byl široce brán za čestného muže a v průzkumech se začátkem roku 1940 těšil větší popularitě než Churchill. Dá se rozumět tomu, že je znepokojil nástup Churchillova gangu, provedený v zásadě jako palácový převrat – striktně vzato se Churchill premiérem na základě lidového hlasování stal až v roce 1951. Ovšem volba některých výrazů prozrazuje fascinující nepřejícnost.

Lord Halifax si naříkal na Churchillův hlas, ze kterého „čiší portské, brandy a ten jeho ožvykaný doutník“. Někdo jiný zase odpozoval, že když Churchill kýve v parlamentu v přední vládní lavici nohama a dusí smích nad Chamberlainovým pachtěním, vypadá jako „otylé mimino“.

Takto tedy ctihodní toryové smýšleli o Winstonu S. Churchillovi: jako o Göringovi, dobrodruhovi, Amerikánovi, zrádci, otlém miminu a katastrofě pro vlast. Podobalo se to jekotu v lodní tančírně, kterou z můstku přes ampliony oslovil pirát.

Jak si vysvětlit takové hysterické odmítání největšího hrdiny, jakého jsme ve dvacátém století měli?

Obávám se, že ze striktně toryovského úhlu pohledu až příliš snadno. Za čtyřicet let svého působení v parlamentu prokázal Churchill naprosté pohrdání jakoukoli politickou věrností, natož věrností konzervativní straně.

Od samotného okamžiku, kdy se v parlamentu jako pětadvacetiletý ryšavý náfuka ocitl – psal se rok 1900 a na trůně stále seděla královna Viktorie –, si nelojálnost vytyčil jako hlavní zásadu a jako metodu, jíž se prosadí. Šel do toryovské přední lavice kvůli přehnaným výdajům na obranu („Copak doma neznáme chudobu?“ ptal se). Šel do ní kvůli protekcionismu a stavěl se tak po bok levičáků, kterým šlo o levné potraviny pro dělníky. Vytácel služebně starší kolegy tak, že se jednou celá přední lavice na začátku jeho proslovu zvedla a nakvašeně odmaširovala ze sálu.

V lednu 1904 čelil prvním toryovským snahám sesadit ho z místa konzervativního kandidáta v Oldhamu, jeho původním obvodě. V dubnu už byl rozhodnutý změnit stranickou příslušnost a nijak se netajil svými motivy. Domníval se, že konzervativci mají nakročeno ke katastrofě. „Má prognóza zní,“ konstatoval v říjnu 1904, „že si [předáci konzervativců] sami podřežou krky a přivedou stranu k naprosté zkáze... a že Liberální strana oslaví ve volbách jednoznačné vítězství.“

Jinými slovy neodpovídal obecně předstevě zásadového muže: byl to oportunista toužící po slávě a číhající stále v malém vápně. Přešel na protější stranu parlamentního sálu, usedl po boku Lloyda George a získal si tím si od toryů zasloužené přízvisko „krysa z Blenheimu“.

Jejich pocity zjevně opětoval: „Jsem anglický liberál,“ psal teď. „Nesnáším konzervativní stranu, její členy a její metody.“ To se ví, že když pod ním o dvě desítky let později jeho liberální oř víceméně vypustil duši, přeběhl

Churchill zase zpátky. Hbitější přisedání ze sedla do sedla parlament nezažil. Svou pověst Churchill ostatně potvrzoval i po návratu k toryům: většinu třicátých let strávil tím, že v bezostyšné snaze sbírat osobní body tloukl vedení konzervativní strany libovolnou holí, kterou si našel.

Žádný div, že v lavicích konzervativců – a na politické scéně vůbec – sklízel skepsi. Být v roce 1940 Churchillovým odpůrcem znamenalo mít v ruce dlouhý seznam jeho prohřešků.

Z nekalých skutků ho obviňovali dokonce už na Královské vojenské akademii v Sandhurstu. Nejdřív se spolu s ostatními kadety stal terčem obvinění, že podvádějí při dostizích. Dále tu byla podivná záležitost s nebohým Allanem Bruceem, kadetem, kterého se Churchill se svým kroužkem údajně pokusil vyštípat z regimentu. Dokonce se objevily náznaky (z Bruceovy strany), že se Churchill věnoval praktikám v duchu Oscara Wilda – Churchillova matka sice zahájila nákladný soudní proces, který nepodložená obvinění rozcupoval, špína ale mívá tendenci ulpět.

Potom tu máme onu ošemetnou záležitost v Pretorii, kde Churchill prchl Búrům tak, že se ztratil při propuštění na podmínku a nechal kamarády na holičkách. A jeho politická kariéra... na mou duši přehlídka fušeřiny! V roli Churchillova odpůrce byste mohli obžalobu začít poukazem na to, jak se v úloze ministra vnitra vyrovnal s bouřlivými stávkami v letech 1910–1912. Vlastně byste ho mohli napadnout z prakticky jakékoli pozice: toryové totiž v úhrnu soudili, že se ke stávkujícím postavil příliš liknavě, zatímco do labouristického bestiáře se zapsal jako muž, který „střílel“ na neozbrojené dělníky ve velšském městečku Tonypandy – pravda je přitom taková, že policie nesáhla po ničem vrazednějším než po srolovaných přípláštích.

V roce 1911 pak přišla fraška zvaná „obléhání Sidney Street“. Churchill tehdy vyrazil do londýnského East Endu, aby převzal osobní kontrolu nad přestřelkou mezi policií a tajuplným gangsterem s přezdívkou Ma-líř Peter, který nebyl nikdy dopaden a možná vlastně vůbec neexistoval.

Fotografie z místa Churchilla zachycují, jak směrem k předpokládaným anarchistickým teroristům vyhlíží zpoza rohu, přičemž ho cylinder připravuje o veškerou nenápadnost.

„Chápu, jaký úmysl sledoval fotograf,“ sdělil Dolní sněmovně flegmatik Balfour, „ale jaký úmysl sledoval pan ministr?“ Salvy smíchu. Jak každý věděl, odpověď zněla, že se snažil dostat do záběru.

To ovšem není nic proti tomu, co by Churchillův odpůrce vyhodnotil jako řadu kolosálních omylů během první světové války. Nejprve antverpský „přešlap“ či „fiasko“ z října 1914, kdy si Churchill vzal do hlavy, že je Antverpy třeba zachránit před Němci a že je toho schopný jenom a pouze on.

Čtyři nebo pět dní obranu přístavního města osobně vedl, dokonce měl formálně na povel celou Belgii. Jistý žurnalista zachytil napoleonské vystupování „v plášti zachumlaného pána s námořnickou čepicí. Klidně pokuřoval rozměrný doutník a pozoroval průběh bitvy, zatímco kolem přšely střepiny... Usmíval se a působil spokojeně.“

Antverpy zanedlouho kapitulovaly a všeobecně se ujal názor, že Churchillova intervence byla jen bezúčel-nou snahou pomasírovat si ego a že po ní, abychom citovali *Morning Post*, „není způsobilý k dalšímu výkonu funkce“. Způsobilý nebo ne, udržel se na postu prvního lorda admirality, tedy ministra pro námořnictvo, dost dlouho na to, aby se stal strůjcem operace, kterou by jeho odpůrci popsali jako rozsáhlou a nevídanou vojenskou katastrofu – takovou ukázkou neschopného

velení, že je vedle ní útok lehké kavalerie u Balaklavy bravurní kousek. Churchillův pokus rozbít patovou situaci na západní frontě nejenže skončil ostudnou porážkou britských ozbrojených sil, ale stál život tolik Australanů a Novozélandců, že je tehdejší turecké tažení dodnes u protinožců hlavním zdrojem nadávek na Anglány a všeobecných antipatií k Britům.

Za bitvu o Gallipoli, známou též jako operace Dardanely, sklízel Churchill patrně vůbec nejostřejší výtky. Názory na jeho osobnost a na to, zda je tím pravým, kdo má vést zemi do války, ovlivňovala vzpomínka na fiasko určitě ještě v roce 1940. I ty, kdo pokládali Churchilla za velkou osobnost (a takových byla většina), často vyděsil zdánlivým nedostatkem soudnosti, svým sklonem ke zveličování, k přehnanému zápalu, dokonce k hysterii. V roce 1931 ho vyhlídka na nezávislost Indie rozběsnila natolik, že nazval Mahátmu Gándhího „polonahým fakírem“ – slova, která dnes v Indii rozhodně nejsou zapomenuta.

V otázce odstoupení Eduarda VIII. špatně odhadl nálady veřejnosti a podle všeho zaujal postoj, že se anglický král může oženit s jakou paninkou se mu zachce, i kdyby to nakrásně byla rozvedená Američanka, protože od čeho by to jinak byl král? Za jeden projev na panovníkovu podporu – Eduard byl přitom paradoxně zastáncem nacistů a v případě svého setrvání na trůně by Churchillovi způsobil mnoho problémů – ho ve sněmovně vypískali a odmítli poslouchat.

Jeho nepřátelé si u něj všimli titánské sebestřednosti, touhy naskočit na každou vlnu či vlnku, na kterou to jen půjde, a vézt se na ní i dlouho po tom, co se roztříští v pěnu na pláži. Když ho odpůrci slyšeli pompézně bít na poplach proti Hitlerovi a nebezpečí německé remilitarizace, slyšeli člověka, který bil na poplach v minulosti a bude na něj bít zase a od něhož je už bití na

poplach stejně všední jako každodenní odbíjení zvonů z katedrály svatého Pavla.

Nutno uznat, že se jeho pověst nezrodila z ničeho. Pro jeho reputaci agresivního a „narušeného“ člověka existoval důvod, a to ten, že byla zčásti pravdivá: Churchill se svým sebevědomým jednáním vysmíval smrti a ochotně dával v sázku daleko víc, než by komukoli jinému přišlo moudré. A co ho k tomu vedlo?

V celé počáteční fázi své dráhy byl považován nejen za nedůvěryhodného, ale za nedůvěryhodného od přírody, za člověka narozeného pod nespolehlivou hvězdou.

Nedávno jsem se ocitl přímo v místnosti, kde k one významné události došlo, a hleděl přímo na dotyčnou postel. V jiném koutě domu – a že jich ten dům má – se rozbíhala mohutná oslava šedesátých narozenin jednoho aktuálního krále hedgeových fondů.

„Okamžik,“ ozval jsem se, když nás po příchodu na večírek nasměrovali k první falanze hostesek nabízejících šampaňské, „nemohli byste nám ukázat pokoj, kde se narodil Churchill?“ Laskavý majordomus nás jednou z vedlejších chodeb zavedl do malého čtvercového pokoje v přízemí.

Dveře se zavřely, ztlumily hluk a bylo možné si představit, že jsme se vrátili do sto čtyřicet let vzdálené minulosti a že vrcholí jiný velký večírek. Stačilo přimhouřit oči a elektřinu nahradilo plynové osvětlení, avšak květované tapety, veselý ohníček v krbu nebo mísy a konvice s erbovním znakem vévodů z Marlborough, to všechno zůstalo stejné.

Dokázal jsem si celý výjev představit do puntíku: kabáty veselících se hostí chvatně shrnuté z postele, konvice naplněné horkou vodou a na loži šlachovitá postava Jennie Churchillové, jejíž porodní bolesti už pokročily tak, že se ani nepokoušela vybelhat do patra.

Bylo jí pouhých dvacet let, stihla se však již proslavit jako jedna z největších krásk londýnských salonů.

Účastníci oslavy strávili celý den na lovu a Jennie Churchillová při něm podle některých svědectví uklouzla a upadla. Jiní tvrdí, že příliš nadšeně vířila po parketu. 30. listopadu 1874 v půl druhé ráno přivedla na svět potomka, kterého její manžel popsal jako „divukrásného a kypícího zdravím“.

Abychom porozuměli psychologii Winstona Leonarda Spencer-Churchilla, měli bychom si dobře povšimnout jak místa, tak času. Pokoj se nacházel v srdci Blenheimského paláce, předimenzovaného bydliště vévody z Marlborough. Sídlo má sto osmdesát šest pokojů a jen samotná budova zabírá téměř tři hektary, nemluvě o jezerech, bludištích, sloupech, parcích, vítězných obloucích atd. S výjimkou královských a církevních budov jde o jedinou stavbu v Británii, které se říká palác.

Má sice své kritiky, podle mého názoru se ale jedná o tu nejmistrnější ukázkou anglické barokní architektury: stoupající a zase klesající obrys rozlehlých palácových křídel, tvořený bezchybně symetrickými a překrásně bezúčelnými zábradlími a křížovými kytkami z kamene zabarveného jako med... Blenheim, to je architektonické provolání, a to provolání zní: Jsem velký. Větší a velkolepější než cokoli, co jste kdy spatřili.

Jeden z Churchillových rodových předchůdců, John Churchill, vévoda z Marlborough, ho dostal darem za svůj oceňovaný příspěvek k rozdrčení Francouzů a k povýšení Anglie na stát dominující Evropě osmnáctého století. Churchill se tu narodil z toho znamenitého důvodu, že se jednalo o jeho domov: byl vnukem sedmého vévody, synovcem vévody osmého a bratrance vévody devátého, a kdyby devátý vévoda nezploдил dědice, což se nezanedbatelnou dobu jevilo pravdě-

podobné, stal by se vévodou z Marlborough Churchill sám.

Co je podstatné: nepocházel jen z lepších kruhů, ale z vévodského rodu – a pro jeho sebepojetí hrálo určující roli, že je přímým potomkem jednoho z největších vojenských hrdinů této země.

Ohledně data jeho narození... inu, i to nám něco říká, protože se zdá, že se Churchill poprvé nadechl ve dvouměsíčním předstihu, pouhých sedm měsíců po svatbě. Lidé nad tím od samého začátku povytahovali obočí. Je sice možné, že se narodil předčasně, nejjednodušší vysvětlení však zní, že byl termín porodu standardní a k početí došlo ještě před sňatkem.

Není se tomu případně co divit, Churchillovi rodiče byli svým způsobem stejně svéhlaví a nekonvenční jako jejich syn. Civilizaci nejvíc přispěli tím, že dítě oba zanedbávali.

Matka byla dcerou úspěšného amerického byznysmena Leonarda Jeroma, který byl v jednu chvíli majoritním podílníkem v *New York Times*, vlastnil závodní koně a operní dům a měl pletky s hvězdnými operními pěvkyněmi. Jennie se honosila dráčkem vytetovaným na zápěstí (údajně) a vnadnou postavou s vosím pasem (nepopíratelně). Připisuje se jí vynález koktejlu Manhattan a její obdivovaná duchaplnost a „panterí“ krása k ní přitáhly desítky ctitelů, včetně knížete velšského. Nakonec nasbírala tři manželství, některá s muži mladšími, než byl její syn.

„Pro mě zářila jako večernice,“ napsal Churchill později. „Měl jsem ji upřímně rád – ale z odstupu.“ Dopisy, které psal ze škol, jsou plné úpěnlivých proseb o lásku, peníze a návštěvy. Skutečně formativně však na Churchilla zapůsobil otec – nejprve tím, jak opovrženíhodně se synem zacházel, a potom svou předčasnou smrtí.

Při četbě Randolphových dopisů synovi se musíte ptát, čím si chudák kluk něco takového zasloužil. Dostává pokyn, ať si odpustí láskyplné oslovení „táto“. Lepší bude „otče“, tvrdí Randolph, který si zřejmě nemůže zapamatovat, jestli má syna na Etonu nebo na Harrow, a prorokuje mu: „Staneš se vandrákem, jedním ze stovek nepodarků ze soukromých škol a tvá existence se zvrhne v nuzné, nešťastné a nicotné přežívání.“

Snad nejtragičtějším příkladem toho, jak se Winston otci pokoušel zavděčit, je příběh o hodinkách. V době, kdy byl syn kadetem na Sandhurstu, mu Randolph věnoval nové hodinky, Churchill je ale jednoho dne ztratil v hluboké říční tůni. Opakovaně se pro ně potápěl, ledová voda však jeho úsilí hatila. Následně zkusil, jestli dno půjde vybrat rypadlem, a když ani tak neslavil úspěch, najal dvacet tří dalších kadetů – stálo ho to tři libry –, aby proud přehradili, odklonili jej do nového koryta a to původní vysušili. Hodinky se našly.

Randolph byl jako smyslů zbavený a synovo herkulovské úsilí na něho dojem neudělalo. Prohlásil o Churchillovi, že je „mladý idiot“ a „rozhodně se mu nedá věřit“. Nepřiměřené chování lorda Randolpha Churchilla však mohlo mít lékařsky diagnostikovatelnou příčinu: umíral na syfilis.

V nedávné době se odborníci pokusili stigma pohlavní choroby odstranit domněnkou, že se ve skutečnosti jednalo o nádor na mozku – což však nic nezmění na tom, že podle Randolpha šlo o syfilis, podle jeho ženy šlo o syfilis a podle jeho doktora jakbysmet. Totéž podle Churchilla, který byl během dospívání svědkem otcova strašlivého politického zhroucení (ze supernovy v černou díru) a jeho vleklého, před očima veřejnosti se odehrávajícího umírání na ostudnou chorobu.

Churchill tedy vyrůstal ve dvojím pevném přesvědčení: že svého otce zklamal a že svět Randolpha ošidil

it is one which will
 look very well when
 made into &
 also do to wear on
 Sunday with
 with
 Stons - it also looks very
 well when the
 Jacket Waist & Trousers
 are worn.

o velikost, která mu patřila. Usiloval tudíž o dva cíle: dokázat otci svoje kvality a obhájit ho.

Teprve pokud se na jeho vztah s Randolphem – a na Randolphovu roli zářného vzoru – podíváte podrobně, začnete chápat, proč se Churchill choval právě tak, jak se choval. Musel následovat otcova příkladu – jak jinak by mu dokázal svoje kvality? A jeho život, dokonce jeho vzorce chování, musel napodobovat proto, že šlo o jedinou možnost, jak Randolpha před všemi ostatními očistit.

„Je absolutně nedůvěryhodný, tak, jako býval jeho otec,“ stěžoval si lord Derby v roce 1916. Theodore Roosevelt je měl oba za „holotu“.

Churchill si takovou pověst něčím vysloužil – a to tím, že otcův život do velké míry učinil šablonou a předobrazem toho vlastního.

Kapitola čtvrtá

Faktor Randolph

Ve věku třiasedmdesáti let sepsal Winston Churchill zvláštní krátké vyprávění, které nebylo určené k vydání – přinejmenším do jeho smrti. Celé pojednává o strašidelné příhodě ze zimy roku 1947. Slavné válečné a premiérské dny jsou už minulostí a Churchill se nachází ve svém ateliéru, v chatce na chartwellských pozemcích.

Chystá se malovat, vtom ho však přepadne zvláštní pocit – a když se otočí, uvidí v křesle sedět svého otce. Randolphovi jiskří oči a v rukou si pohrává s jantarovou špičkou na cigarety. Přesně tak se synovi vtiskl do paměti za oněch vzácných chvil, kdy mu ukazoval svou okouzlující a milující tvář.

Následuje dojemný rozhovor. Stojí na tom, že Randolph netuší, co se na světě stalo od doby, kdy před dvaapadesáti lety zemřel v politické izolaci a syfilitickým zoufalství. Takže mu Churchill poskytne výklad.

Poví mu, že na trůně sedí král Jiří VI., že se v Epso-
mu stále běhá Derby, že Turf Clubu se daří OK a že OK je nový výraz amerického původu. Poví mu, jak katastrofálně nakonec dopadl Arthur Balfour, někdejší lídr toryů – příjemná vzpomínka, ani otec, ani syn totiž s nadutým starým konzervativcem zrovna nevycházel. Popíše vzestup socialismu. Vysvětlí, že došlo ke dvěma

světovým válkám, z nichž v každé zemřelo kolem třiceti milionů lidí, a že Rusům vládne car nového druhu, ukrutnější a krvelačnější než kterýkoli před ním.

Vtip je v tom, že Randolph za celou dobu pořádně nepochopí, kam to jeho syn dotáhl. Dospěje k závěru, že je teď malířem na půl úvazku, navíc nevalným, že vůčihledně bydlí v chatce a že to v jezdeckvu nikdy nedotáhl dál než na majora.

Po skončení Churchillova neradostného výkladu o současnosti se zdá, že na Randolpha udělala jakýs takýs dojem synova orientace v aktuálních problémech. S jedovatou ironií poznamená: „Teď už jsi samozřejmě moc starý, abys na něco takového pomýšlel, ale když tě poslouchám, tak se opravdu divím, žes nešel do politiky. Možná bys jim v ní hodně pomohl. Možná by sis dokonce vydobyl jméno.“

Usměje se tomu, škrtne zápalkou, a když ta zaplame, přízrak zmizí. Mnoho historiků se domnívá, že tato črta, kterou Churchillova rodina pojmenovala Sen, je napsaná tak, aby se z ní dalo vyčíst mnohé o Churchillově psychologickém založení. A to se z ní vyčíst jistě dá.

Je elegická; je teskná; v určitém ohledu je hlubokým smutným povzdechem muže, který si odjakživa toužebně přál zapůsobit na otce, ale nikdy se mu to nepovedlo. Jak Winston Churchill říkával vlastním dětem, nerozmlouval s otcem za život víc než pětkrát – alespoň ne tak, aby to stálo za řeč – a stále cítil, že řádně nenaplnuje jeho očekávání.

Celé mládí se domníval, že jistě není tak chytrý jako Randolph, který v něm toto přesvědčení neúnavně přižívoval. Zatímco otec chodil na Eton, mladého Winstona se jevilo bezpečnější poslat na Harrow: částečně ze zdravotních důvodů (nahore na kopci měl být vzduch pro jeho choulostivé plíce prospěšnější než vlhké klima u Temže), ale skutečný důvod byl ten, že se

tehdy studium na Harrow považovalo za méně duševně náročné.

Randolph chodil na oxfordskou Merton College a málem studia práv absolvoval s nejvyšším možným vyznamenáním. Dokázal plynně citovat Horácia. Jeho syn oproti tomu propadal u zkoušek a na Sandhurst prolezl jen tak tak.

A zatímco Winston klopytál po své lemplovské životní dráze, otcova hvězda mu strmě stoupala před očima: Randolph se vyhoupl na post ministra financí, zaujal dominantní pozici v konzervativní straně... Dalším osudem mladého Winstona však bylo sledovat jeho pád. Pátral v novinách po líčení otcových projevů. Horlivě mu zachovával loajalitu. Odmítal uznat, že jeho schopnosti ochabují, že se mu horší artikulace a že už neřeční tak plamenně jako dřív. A když dospívající Churchill jednou seděl v publiku a kdosi nesouhlasně zapískal, prudce se na něj ohlédl a zasyčel: „Necháte toho, vy radikále pidlooká?“

Poslední světlý moment ve vztahu k otci přišel, když bylo Churchillovi dvacet. Začaly se mu scházet pozvánky na obědy s velkými a slavnými muži, jako byl Joe Chamberlain, Herbert Henry Asquith a lord Rosebery, a vedl si při těchto setkáních velmi slušně. „Umí se o moc lépe chovat,“ všiml si jeho otec, „a je vyrovnanější... Sandhurst s ním udělal zázraky.“ Churchill podle vlastních slov snil o tom, že bude hlavě rodiny k politickému užitku, že se k němu připojí v parlamentu a bude šikovat ostatní k podpoře jeho cílů – a najednou byl jeho otec pryč, zemřel v pětačtyřiceti, dřív, než syn dostal svou příležitost.

A teď si vezměte Sen: Churchill má Randolpha před sebou a konečně nastává správná chvíle, aby svému zlobou překypujícímu otci vysvětlil, že má ředitel vesmíru pro Winstona nové vysvědčení, podle kterého už není

vandrák a lenoch, ale největší žijící Angličan a spasitel vlasti – když vtom fíí, Randolph je zase pryč, než si tu skvělou novinu může vyslechnout.

Dílo končí v melancholické náladě. Na malování si Churchill připadá unavený. Doutník mu vyhasl a popel odpadl mezi barvy. Podle všeho nám má být Churchilla a jeho hyperviktoriánsky odcizeného vztahu k otci líto. Já se ale nemohu zbavit dojmu, že ve vyprávění nacházíme i jistou domýšlivost.

Churchill nechce dosáhnout jenom posmrtného uznání od otce. Skrytě se chvástá, před Randolphem i před čtenářem, jak překonal původní chabá očekávání, a dokonce Churchilla staršího v prakticky každém ohledu zastínil.

„Tak vidíš!“ volá Winston Churchill za Randolphovým zmizelým přízrakem. „Tady máš silný tabák, co si můžeš nacpat do té své cigaretové špičky a zalknout se jím! Pro jednu nemusíš valit bulvy jenom tak naprázdno, ty demagogu s mrožím knírem! Neměl jsi mě co kritizovat!“ To je Churchillovo poselství otci a podtext eseje.

O co se Churchill ve svém chartwellském ateliéru zrovna snažil, když se mu Randolphův duch zjevil? Vlastně v tu chvíli restauroval otcův starý olejový portrét, který došel úhony v jakémisi klubu v Ulsteru. Churchill se ho chopil a vlastními barvami a vlastními silami ho chtěl dát znovu do pucu.

A to je přece metafora, která celé písemné cvičení shrnuje. Churchill prohlašoval, že chce otce „obhájit“, a nelhal. Zároveň ho ale chtěl trumfnout. Vzít poničené plátno s nikotinovými skvrnami a zkrášlit ho.

Psát za peníze do novin je rodinná tradice, kterou založil právě Randolph. Jak Churchill zaznamenává ve Snu, odjel jeho otec do Jižní Afriky coby korespondent *Daily Graphic* a za každý článek získával horentní sumu

jednoho sta liber. Takže jakou metodu Churchill zvolí, aby se představil světu?

Odjede do Jižní Afriky – ale nejen tam – a stane se jedním z nejlépe placených novinářů své doby. A stejně jako u Randolpha se u něj tak trochu vyvine zvyk hnout žlučí těm, kteří mu v jeho ambicích pomůžou.

A jakým příkladem šel Randolph synovi coby člen parlamentu? Prokázal šokující nedostatek loajality ke konzervativcům a založil skupinu zvanou „Čtvrtá strana“, která si kladla za cíl trefovat se do liberála Gladstonea, ale zároveň hrát na nervy nejvyšším konzervativním kruhům zosobněným sirem Staffordem Northcotem.

Randolph a jeho parta mu přezdívali „Koža“, a po chvíli už to Koža nemohla dál snášet a Randolphovi poslala úpěnlivou písemnou prosbu, ať není takový otrapa. Randolph s blaženou přezíravostí odepsal: „Od svého vstupu do parlamentu jedním podle vlastního uvážení a také v tom hodlám pokračovat.“

I z toho mladý Churchill čerpá poučení, a když v roce 1900 pronikne do parlamentu, hned založí vlastní skupinu odbojných mladých toryů – na počest Hughha Cecila, jednoho z jejích členů, nazvanou „hughligáni“ – a začne si s randolphovským zápalem a ořázeností utahovat z toryovského generální štábu.

Randolph jako první projevil systematické pohrdání samotnou myšlenkou stranické věrnosti. Jak to později formuloval jeho syn, otcova preferovaná strategická pozice byla „hledět svrchu na přední lavice po pravici i po levici a přistupovat ke všem partajím v Dolní sněmovně se vznešenou nestranností“.

Jak tedy Churchill přistupuje k domovským politickým stranám? Sám jednou s otevřeností, kterou by v dnešní neslané nemastné politice nebylo možné tolerovat, přirovnal výběr partaje k výběru koně: prostě si osedláte toho, který vás co nejrychleji dostane co

nejdál. Jak jsme viděli, jednoho si zvolí a zase z něj se- skočí, když mu začne mlít z posledního. Nasedne na hřbet liberálního oře, a když se i ten očividně chystá vypustit duši (nebo jen sotva plete nohama), přeskočí zpátky na nového toryovského koně. Před Churchilllem ani po něm nikdo tak velkolepý a bezskrupulózní nedostatek loajality neprokázal.

Churchill se velice záhy rozhodne, že si vytvoří poli- tickou pozici, která bude jaksi stát nad levicí a pravicí, bude představovat to nejlepší z obou světů a zosobní tak vůli národa. Sám v sobě vidí určitý gigantický svor- ník na vrcholu klenby, jemuž kameny pod ním logicky slouží jako opora. Váže se k tomu pro něj i určitá ideo- logie, levičácké toryovství: imperialistické, romantické, ale na straně pracujících.

A to Churchill přebírá od Randolpha. Randolphův program se nazýval „toryovská demokracie“. Myšlen- kově byl poněkud neurčitý (když ho měl Randolph definovat, prohlásil, že spočívá „v oportunismu, z vět- ší části“). Přesto toryovská demokracie konzervativní stranu v osmdesátých letech devatenáctého století obo- hatila o nové podněty a dodala jí energii – a zcela jistě dodala energii kariéře Randolpha Churchilla.

Syn jeho motivy dál rozvíjí. Randolph se zasazoval o to, aby dělníci měli po pracovních úrazech právo na odškodné, a Winston, vedený identickým postojem, stojí u zrodu důležitých reforem sociálního systému: sníží věk pro odchod do penze na pětadesát let, za- vede úřady práce, dopřeje pracujícím pauzu na občer- stvení a tak dále – a přitom v celkovém úhrnu vždycky zůstává neoblomným zastáncem volného trhu.

Podědí Randolphovu politickou pozici, ale v první řadě podědí jeho styl, jeho sebezprezentaci. Randolph se vyšvihl na jednoho z nejslavnějších řečníků své doby: když se ujal slova, vyliďňovaly se kuloáry. Jeho přízniv-

ci z nižších vrstev mu říkali „Prcek Randy“ a „Drzoun Randy“. „Per to do nich, Randy!“ volali, zatímco se jejich řečník, připomínající vzhledem garnáta, rozpaloval k zuřivosti a s vypoulenýma očima metal urážky – něco jako když Gussie Fink-Nottle v románu P. G. Woodhouse drží projev před udílením cen na střední škole v Market Snodsbury, jen navíc s pěnou u úst.

Byl známý jako tvůrce trefných obrátů: Gladstonea označil za „uspěchaného starce“ a jeho zvyk relaxovat štípáním dřeva na Hawardenském hradě glosoval: „Les úpí, aby se pan Gladstone mohl potit.“ Churchill se chopí týchž řečnických postupů – zejména sepsání celého textu předem a následné snahy odrecitovat z něj co největší část z paměti – a stane se nejvýznamnějším politickým rétořem své doby, ba možná všech dob.

Ale odkud, ptáte se možná, všechno načerpal Randolph? Kdo inspiroval jeho?

Oba Churchillové, otec i syn, neskrývaně navazovali na tradici největšího toryovského mága a oportunisty Benjamina Disraeliho. Randolph byl Disraeliho žákem a jeho zástupcem na zemi. Když Disraeli zemřel, pomáhal Randolph založit na jeho památku Primrose League, Petrklíčovou ligu – petrklíč totiž byl nejoblíbenější květinou velkého viktoriánského vůdce a dandyho.

Jak Randolph sděluje synovi ve Snu: „Vždycky jsem Dizzymu věřil, Židovi starému. Viděl do budoucnosti. Učinit britské pracující středem pozornosti pro něho byla nezbytnost.“ Jeden i druhý Churchill, otec i syn, byli podle Winstonových slov „nosieli Eliášova pláště“, Disraeliho pokračovateli.

Návaznost je skutečně velmi nápadná a neomezuje se na zájem o sociální reformu. Disraeliho a Churchillovy dále spojuje žurnalismus (ve Winstonově případě rovněž romanopisectví), záliba v teatrálnosti, řečnické

eskamotérství, vědomí historických souvislostí, imperialismus, monarchismus, lehký nádech afektovanosti a nezdolný oportunistus.

Dnes se zdá, že Disraelimu hrozí jakýsi ústup ze slávy. Douglas Hurd vydal solidní, ale mírně káravým tónem sepsaný životopis, kde se dožaduje odpovědi na otázku, čeho Disraeli skutečně dosáhl ve srovnání s „efektivně pracujícími“ dřiči typu Roberta Peela.

Samozřejmě je to od něj nespravedlivé, a to nejenom vůči Disraelimu, ale i vůči zásadní tradici moderní britské politiky. Nebýt Disraeliho, neměli bychom Randolpha Churchilla, a nebýt Randolpova příkladu a vzoru, nikdy bychom neměli Winstona Churchilla. Jak zněla potěšená reakce Churchilla juniora, když ho premiér Stanley Baldwin jmenoval ministrem financí? „Pořád mám otcův ministerský hábit!“

Nechci naznačovat, že mezi Churchillem a jeho otcem nenalezneme rozdíl nebo že máme syna považovat za pouhý klon. Nejenže se od Randolpha v mnoha ohledech velice lišil, ale byl také o mnoho lepší člověk.

Randolph se vyznačoval skutečným hrubiánstvím, na jaké se Churchill nikdy tak docela nevzmohl. Jen s obtížemi si lze představit, že by Winston chytil syfilis. Oba jeho rodiče byli, abychom parafrázovali Muriel Sparkovou, „proslulí sexem“, zatímco o Churchillovi to ve stejném významu neplatilo.

U Churchilla si nedokážete představit, že by v záchvatu zuřivosti napadl svého komorníka, jako to udělal Randolph, a nedokážete si představit, že by psal dětem tak hnusné dopisy. A Winston by se nikdy nezachoval tak choromyslně jako Randolph v roce 1873, kdy se pokusil vydírat knížete velšského a vysloužil si tím od něj výzvu k souboji.

Na tuto bizarní a odpudivou historku dávno padá prach v koutech knihoven, ale když Winston Churchill

Randolph s Disraeliho duchem

Churchill s Randolphovým duchem
při projevu v Dolní sněmovně

zahajoval svou kariéru, její pamětníci byli ještě naživu a jistě si kladli otázku, jak daleko od stromu jablko padlo.

Příčinou všeho byl vážný mimomanželský vztah Randolphova staršího bratra, markýze blandfordského, s jistou lady Edith Aylesfordovou. Na fotografii se zdá, že Edith měla poněkud delší nos, ale musela to být sexbomba. Udržovala současně vztah s Blandfordem, se svým manželem a s „Bertiem“, tělnatým a od moci odstrkovaným následníkem trůnu, tedy knížetem velšským. Vidíte, jak ta morálka tehdy vypadala.

Edith usoudila, že se dá rozvést s manželem, lordem Aylesfordem, a bude žít s Blandfordem na hromádce. Randolph z ne zcela jasných příčin usoudil, že by se jeho bratr neměl do ničeho podobného namočit. Podle něj by rodině udělalo ostudu, i kdyby se o ní při rozvodovém řízení někdo zmínil.

A tak přišel s fintou, jak knížete velšského – podle něhož se řídila morálka celé společnosti – přimět k tomu, aby rozvod zakázal. Vyhrabal nějaké dopisy, které princ Bertie Edith posílal. Třaskavý materiál, tvrdil Randolph. Dá se z nich mezi princem a lady Edith vyčíst intimní vztah, a kdyby vešly ve známost – propána, to by pak Bertie nikdy neusedl na trůn!

Pohrozil, že korespondenci zveřejní. Ve vzduchu visel skandál nedozírných rozměrů. Byla informována královna. Do věci se musel vložit Disraeli, tehdejší premiér. Doběla rozžhavený Bertie vyzval Randolpha na souboj a Randolph mu v odpovědi obrazně řečeno ukázal prostředník: připomněl totiž, že se po poddaných nemůže žádat, aby budoucího krále ohrožovali na životě.

Nakonec nezbylo, než celý rod Churchillových vykázat do Irska, kde se vévoda z Marlborough stal vicekrálem a Randolph jeho osobním tajemníkem. Proto

Winston prožil svá první léta v Dublinu. Co se týče příslušných manželství a aférek, bez výjimky tak či onak ztroskotaly.

Tahám tu historku na světlo, aby doložila, jakou vlastnost Winston po Randolphovi podědil určitě: nikoli hulvátství, ale lehkomyšlnost, nebo spíš ochotu riskovat. Od Randolpha bylo praštěné myslet si, že ztroskotání bratrova manželství zabrání tak, že bude vydírat následníka trůnu.

Bylo od něj praštěné, když si na sklonku kariéry myslel, že je v čele ministerstva financí nenahraditelný a že může bezpečně pohrozit rezignací. „Na Goschena jsem zapomněl,“ posteskl si, když se nástupce přece jen našel. (Na George Goschena, prvního vikonta Goschena, se dnes vzpomíná právě jen v souvislosti s tím, že na něj Randolph zapomněl.) Ale temperament hazardního hráče synovi předal – a je naprosto zásadní, že se tak stalo.

Když se Winston Churchill v květnu 1940 ujal moci, mnozí užasli a mnozí se zhrozili, mnozí to ale také považovali za nevyhnutelné. Stanley Baldwin sice roku 1936 upřel Churchillovi místo ve své vládě, zároveň se ale už tehdy nechal slyšet, že si je Winstona nutno ponechat v záloze jako budoucího válečného premiéra.

Rok 1939 přinesl do londýnských ulic plakáty se sloganem „Za kolik máte Churchilla?“ V doplňovacích volbách se objevovali kandidáti horující za Churchillův návrat. V květnu 1940, těsně předtím, než propukla debata o Norsku, přistoupil k Churchillovi v kuloárech jeho přívrženec Harold Macmillan a řekl: „Je potřeba nového premiéra a je potřeba, abyste to byl vy.“

Okamžik, kdy se konečně ujal moci, popsal Churchill takto: „Cítil jsem se, jako bych kráčil ruku v ruce s osudem. Celý můj život mě připravoval na onu chvíli a onu zkoušku.“ Skutečně se zdálo, jako by byl pro

svůj úkol jaksi předurčený, a to nejenom podle vlastního mínění.

Nikdo jiný neměl tak dlouhodobé bojové zkušenosti, a to jak z pohledu politika, tak vojáka. Nezdálo se, že by na kohokoli dalšího bylo možné aplikovat stejná měřítká nebo že by někdo jiný stačil na tak závažné události – a existoval ještě jeden důvod, proč na Churchilla tolik lidí pohlíželo právě takto, tedy jako na jasnou volbu pro danou chvíli.

Věděli, že při svých podivuhodných životních vzestupech a pádech nenásledoval Randolphova vzoru pouze v knížecí bezohlednosti vůči stranickému zařazení nebo v homérské touze po slávě, ale také v ochotě bránit sám sebe i své ideje, podstupovat riziko, které by nikdo jiný nepodstoupil.

V dobách míru může takové jednání skončit katastrofálně. Ale ve válce bez riskování nezvítězíte a k riskování je třeba odvahy. To byla ona vlastnost, kterou lidé v Churchillovi rozeznávali, onen důvod, proč někteří navzdory veškerým úšklebkům vysokých toryovských kruhů a zastánců ústupkové politiky nechtěli v roce 1940 nikoho jiného.

Celá Churchillova dosavadní dráha svědčila o tom, že v sobě onu prazákladní ctnost má – onu ctnost, která, jak sám podotkl, je podmínkou všech ostatních. O Churchillově nesmírné odvaze, projevované v činech i rozhodnutích, nemůže být pochyb.

Kapitola pátá

Nic mi není dost troufalé, nic dost vznešené

18. července 1919 se nad Croydonem rozprostřel nádherný večer. Válka už byla minulostí a Churchill znovu zasedal ve vládě – hanbu za Gallipoli ze sebe mezitím smyl. Jako ministr války a letectví celý den tvrdě pracoval a nyní prahl po troše vzrušení. Bylo načase, aby si dopřál další lekci pilotáže.

Do tmy zbývalo několik hodin a Churchill se rozjel na letiště ležící jižně od Londýna. Společně s instruktorem, kapitánem Jackem Scottem, se vydrápal do dvojplošníku de Havilland Airco DH.4 s mosaznými součástmi konstrukce a kvalitní dřevěnou vrtulí. Stroj se dal pilotovat z obou sedadel, Scott usedl na přední, Churchill na zadní. Neměl sice oficiálně pilotní průkaz, byl však dost zkušený na to, aby s letadlem bez pomoci vzlétl.

Určitou dobu se zdálo, že jde vše jako na drátkách. Letoun se s brumláním rozjel po ploše, motor dobře táhl a dvojice vystoupala dvacet či pětadvacet metrů nad zakloněné hlavy pozemního personálu. Musel to být náramný pohled: jeden z nejslavnějších britských státníků se vznáší k obloze v posledním výkřiku tehdejší britské techniky, velkou hlavu mu přitom kryjí letecké brýle a kožená letecká kukla. Je jedním z prvních, kdo

po Ikarovi ovládli oblohu, vzepřeli se přitažlivosti na stroji těžším než vzduch.

Sotva letoun dosáhl kritické vzdálenosti od země, dostavily se problémy.

Croydonské letiště bylo tehdy lemované shluky vysokých jilmů. Aby se s nimi pilot nesrazil, musel při stoupaní stroj dvakrát stočit v náklonu, nejdříve doprava, potom doleva. První manévr zvládl Churchill naprosto hladce. Ve vzpěrách zpíval vítr. Rychloměr ukazoval šedesát uzlů, dost na to, aby se zabránilo poklesu vzlaku.

Churchill stočil stroj doleva, citlivé klapky a křídélka poslušně reagovaly na dotyk. Zvolna a rozvázně, jak ho to učili, vrátil řídicí páku do středové polohy, aby tak letadlo znovu vyrovnal. Nastavil páku do původní pozice, což znamenalo pohnout s ní zhruba o třicet centimetrů. Všiml si něčeho neobvyklého.

Letoun zůstal nakloněný pod úhlem pětáctýřiceti stupňů. Nejevil známky toho, že by se hodlal řídit jeho pokyny. Naopak se začal ještě víc naklápět doleva. Ručička rychloměru kvapem klesala. Winstonu Churchillovi bylo okamžitě jasné, že se s kapitánem Scottem dostali do potíží.

„Nereaguje mi,“ upozornil Scotta, nadměru zkušeného a schopného muže, který už si nesl následky jednoho ošklivého pádu. Churchill okamžitě ucítil, jak od něj Scott přebírá vládu nad letadlem, ujímá se kniplu i pedálů, lomcuje jimi a pokouší se o jediný manévr, který v takových situacích připadá v úvahu: sklání nos letadla, aby nabralo dostatek rychlosti a nezřítilo se na bok. Být jen o kousek výš, možná by uspěl. Letěli pouhých třicet metrů nad zemí. Katastrofa byla na dosah ruky.

Nekontrolovaně klesali a Churchilla se při pohledu na sluncem zalité letiště pod nimi zmocnil pocit, že je ponořené do zlověstné žlutavé záře. V jediném oka-

mžiku – o moc víc než okamžik neměl k dispozici – se mu v hlavě vynořila myšlenka: „Teď mě s velkou pravděpodobností čeká smrt.“ A také ho s velkou pravděpodobností čekala.

Na vteřinu či dvě nyní našeho hrdinu při jeho střemhlavém pádu na udusanou croydonskou hlínu opustíme a ohlédneme se za tím, jak už riskoval v minulosti. Jen považte, čím vším si říkal o to, aby ruleta statistiky zůstala cinknutá v jeho neprospěch – nejen svou dráhou letce, ale také svým exhibicionistickým hladem po slávě všeho druhu.

Počátek Churchillovy posedlosti létáním se datuje ještě do doby, kdy před první světovou válkou velel admiralitě. Začátkem roku 1913 navštívil námořní leteckou základnu v Eastchurchi na ostrově Sheppey. Tamní atmosféra si ho podmanila: mladí Bigglesové se řítili oblohou při zkouškách vůbec prvního modelu hydroplánu (což je pojem připisovaný právě Churchillovi), a nebýt knírů, všechno by tu připomínalo počátky amerického vesmírného programu. Klidně si pro představu pusťte film *Správná posádka*.

Churchill okamžitě rozeznal, jaký má činnost letců potenciál. Jeho přáním byl vznik samostatného útvaru s vlastní identitou a týmovým duchem, a tak se začal psát příběh budoucí Royal Air Force. „Létání je dnes jako železnice za George Stephensona,“ prohlásil s odkazem na vynálezce parní lokomotivy. „Naše stroje jsou dosud chatrné. Jednou však získají na odolnosti a ponесou vlastní užitek.“ Ve svém nadšení se dokonce zatoužil sám vznést – a naučit se létat.

Abyste pochopili, jak pošahané to od něj bylo, připomeňte si, že od samotného úsvitu letectví uplynulo pouhých deset let. Psal se teprve rok 1903, když se Orville a Wilbur Wrightovi v Kitty Hawk vznesli na svém obskurním vynálezu. A teď se Churchill, devětatřicátník

v nijak hvězdné kondici, dožadoval kurzů létání na mašinách, ve kterých dnešní člověk jen s obtížemi pozná letadla. Vypadaly, jako by někdo vzal plátěného komorového draka, jakého si možná pouštíte na podzim, osadil ho koly z kočárku, na jednom konci do něj vecpal motor ze sekačky a celé to převázal provazy nebo koženými popruhy.

Vypadaly smrtonosně. Nejen vypadaly. Je vyčísleno, že v roce 1912 skončil každý pětitisíc let smrtí. To je na dnešní poměry neskutečné riziko. Srovnejte si to číslo s jiným způsobem přepravy, který se občas – nepodloženě – pokládá za nebezpečný, totiž s cyklistikou v Londýně, při které je osudná přibližně jedna jízda ze čtrnácti milionů. Pak pochopíte, jak moc si Churchill zahrával.

Dnes by v tehdejších letadlech nikoho nepustili ze země, už rozhodně ne významného ministra. Jedním z Churchillových prvních instruktorů byl tříadvacetiletý výrostek z aristokratické rodiny – jmenoval se Spenser Grey – a ten při vážné nehodě utrpěl zranění, která ho přiměla s létáním přestat a změnit životní dráhu.

Přátelé Churchilla zapřísahali, aby přestal. Jeho bratranec Sunny, vévoda z Marlborough, se vyjádřil: „Obávám se, že pokud se dál hodláš vydávat do vzduchu, nebudu mít příležitost poslat ti mnoho dalších dopisů. Upřímně řečeno pokládám za tvou povinnost vůči manželce, rodině i přátelům, abys zanechal oné aktivity či kratochvíle (říkej si tomu, jak se ti zlíbí), při níž je tvůj život vystaven tolika nebezpečnostem.“ F. E. Smith mu dal na srozuměnou, že je podle něj „bláznivý“ a „nespravedlivý vůči rodině“.

Jeho sestřenka lady z Londonderry ho označila za „zloducha“. Jeho manželka Clementine propadala úzkostem a Churchill se občas vypařil, aniž jí cokoli řekl. „Dnes jsem tě s tím létáním ošklivě pozlobil,“ přiznal

29. listopadu 1913, jako kdyby se vkradl do spíže a spořádal tam dětem pudink.

Jeho novým instruktorem byl další švihácký kapitán, Gilbert Wildman-Lushington. 30. listopadu, na své narozeniny, s ním Churchill strávil celý den, z toho velkou část ve vzduchu. Kapitán o svém zapáleném žákovi napsal snoubence, slečně Airlie Hynesové: „Bylo zhruba 12.15, když jsme začali lekci. Zabral se do ní tak náramně, že jsem ho prakticky nemohl dostat z kabiny. Nehnuli jsme se z letadla do 15.30, s výjimkou $\frac{3}{4}$ hodiny na oběd. Winston je náramně slibný žák, jsme domluvení na další výklad a nácvik.“

Onen krátký oběd si dopřáli v Lushingtonově chatce, kde si Churchill mladé snoubenky povšiml na snímku. Kdy bude svatba? zeptal se. Kapitán Lushington odpověděl, že na ni šetří – a jak si umíte představit, vedlejší příjem za hodiny poskytované Churchillovi mu přišel vhod. Ovšem běda, ze svatby sešlo. Lushington totiž za další tři dny zemřel: pád po křídle ho postihl v tomtéž letadle, které používal při výuce.

Z dochovaného dopisu, který Churchill Lushingtonovi pravděpodobně napsal ještě večer po společně stráveném dni, jde mráz po zádech. Churchill se ptá, proč se mu špatně ovládalo směrové kormidlo, proč šlo tak ztuha. „Vysvětlení nejspíš zní, že jsem tlačil sám proti sobě,“ přemítá krypticky. Lushington mu odepsal a potvrdil, že tomu tak nejspíš skutečně bylo. Ještě směrovku zkoušel a zdála se v pořádku. „Tlačil jste sám proti sobě,“ přitakává Churchillovi, než se vznese k poslednímu osudovému letu.

Můžeme si klást otázku, jak je možné tlačit sám proti sobě. Co to znamená? Chápal Churchill, jak ony primitivní páky a klapky fungují? Chápal to vůbec někdo?

Po Lushingtonově smrti Churchill Clementine odpřisáhl, že skončí. Přísahu zopakoval v roce 1914, po

tom, co pozval francouzské pilotní eso Gustava Hamela, aby se z Paříže vydal přes průliv a předvedl se tehdejšímu Královskému leteckému sboru.

Hamela po vzletu z Paříže už nikdy nikdo neviděl. A Churchill přesto v létání pokračoval. Každou chvíli si odskakoval do Francie, vychutnával si výšky jako skřivan a rozhlašoval, jakou vzduch skýtá rychlost a pohodlí. Za řídicí páku znovu usedl v roce 1919 a croydonské pohromě bezprostředně předcházela rozličná osudová znamení.

Při jedné příležitosti Churchill dokonale zabloudil v bouři nad severní Francií a musel sestoupit tak nízko, až se vynořila železnice, kterou se mohl nechat vést. Teprve předchozí měsíc prožil ošklivý karambol na letišti Buc poblíž Paříže. Vysoká tráva zpomalila rozjezd, takže se ližiny letadla zachytily o okraj zapuštěné cesty na konci rozjezdové dráhy.

Letadlo udělalo kotrmelec – jako zastřelený králík, abychom uvedli Churchillovo přirovnání – a Churchill zůstal viset vzhůru nohama v postroji. A teď se pro změnu vracíme do chvíle, kdy se schylovalo k jeho prudkému a nedobrovolnému znovushledání s croydonskou půdou: kdyby mu před očima proletěl celý život, možná by Churchillovi došlo, jak lehkomyšlně se celá léta choval.

Při ohlédnutí za fantastickou odvahou, kterou prokázal v začátcích své vojenské dráhy, nelze než dospět k závěru, že nebezpečí naschvál vyhledával. Jako by po vzoru Achilla nebo některého rytíře kulatého stolu bažil po věhlasu, jenž se nezískává pouhým zapojením do víru bitvy, nýbrž v první řadě tím, že se člověk v onom víru bitvy nechá vidět.

S husarskými kousky začal ve dvaceti letech na Kubě, kde se poprvé v životě ocitl v oné dvojaké roli, která mu později tak dobře posloužila: na jednu stranu byl